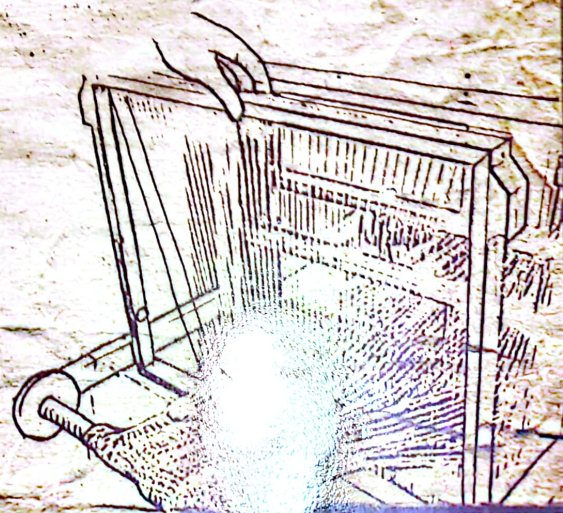
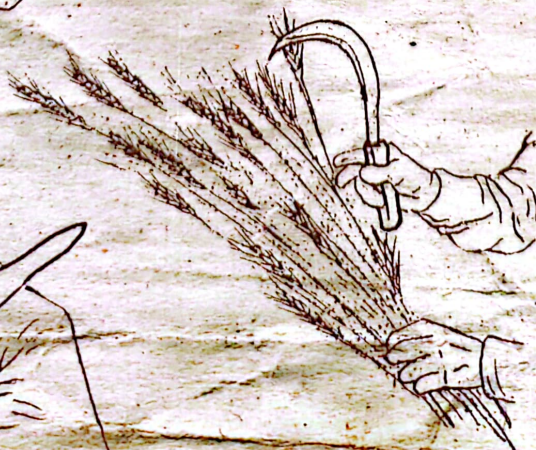
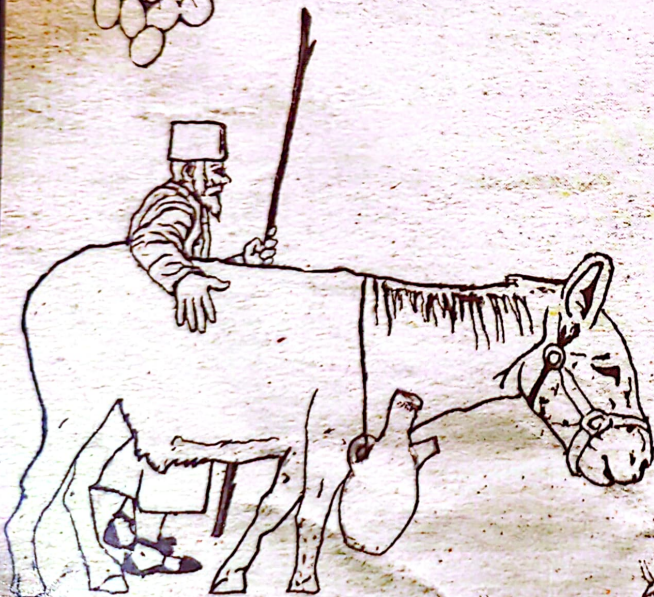

ספר

בימים ההם

אופן החיים בזמן חז"ל
התנאים ואמוראים

ספר

בימים ההם

אופן החיים בזמן חז"ל
התנאים והאמוראים

במטרה להכיר צורת החיים בימיהם
כדי להבין את דבריהם והלכות היוצא מהם

בנוי ומיוסד ע"פ דברי חז"ל
שנלקטו מש"ס וטוש"ע ומפורשיהם

יצא לאור על ידי

מכון זיכוי הרבים

שעל ידי הרב ירוחם ווייכברויט שליט"א
שנת תשפ"ג לפ"ק
מאנסי ניו יארק

מהדורת דוגמא

הודעה ובקשה:

היות שעדיין עומדים אנו באמצע עריכת הספר, נבקש מכל הקוראים היקרים, לשתף אותנו בהערות והארות מכל סוג שהוא, ומיניה ומיניה יתקלס ויתברר שמעתתא, וזכות רבים הלומדים יגן בעדם ובעד ב"ב.

גם לרבות במיוחד מי שיש תחת ידו תמונות וצילומים מנושאים אלו שהתבררו בספר, או מי שיש לו הבנה ובירור או ידיעה באיזה מציאות באופן החיים בזמן חז"ל שיועיל להבנת לימוד הגמרא ושו"ע, שיואל לו בטובו להודיענו מכל זה בהקדם.

הבהרה:

להוי ידוע שהספר עדיין אינו שלם והוא באמצע עריכה ועדיין לא עבר הגה כל הצורך, הן בעריכת הלשון והן בטעויות הדפוס גם יש תחת ידי הרבה הערות והוספות שבידי העורכים וששלחו אנשים אחרים, והספר יוצא משום הפצרת האנשים שאין רצונם להמתין כמה שנים עד שיהיה הספר יהיה מוכן לדפוס וביני לביני יפסידו הרבה טובה. גם אנחנו רוצים לשמוע הערות תלמידי חכמים וביאורים שלהם בכל הסוגיות, וטובים השנים מן האחד, ומינן ומינינו יתברר שמעתתא.

את ההערות אפשר לשתף בטלפון, כתובת, או אימיל

347-675-8599

1 heara ln. Spring Valley N.Y. 10977

Seferbhm@gmail.com

היות שאין מצוי לנו אימיל, על כן נא להודיענו בטלפון
אחר שנשלח האימיל כדי שנדע לקבלו

שר"י המסכי"ם:

הספר היה למראי עיני גדולי דורנו והביעו הסכמותיהם בכתב: ה"ה, הגאון ר' יחזקאל ראטה זצ"ל, ויבדלחט"א מו"ר כ"ק אדמו"ר מצאנז שליט"א, ומאת כ"ק אבדק"ק ווען שליט"א, ומאת הגאון ר' ישראל דוד הארפענעס אבדק"ק ישראל והזמנים שליט"א, ומאת הגאון ר' שלום אייזנברג שליט"א דומ"ץ צאנז בעיה"ק ירושלים תובב"א, ומאת חברי הבד"ץ דק"ק סקווירא ה"ה הגאון ר' יוסף ישראל אייזנברגער שליט"א והגאון ר' זאב נחום גאלדמינצער שליט"א, ומאת הגאון רבי שמעיה גרינבוים שליט"א מח"ס סיעתא דשמיא, ומאת הגאון ר' שמשון צינער שליט"א אבדק"ק תבואות שמש שליט"א, ומאת הגה"צ ר' חיים יוסף לייטנער שליט"א אבדק"ק מאנטעוועדיא, ומאת הגאון ר' יצחק אונסדארפער שליט"א דומ"ץ צאנז וויליאמסבורג, וכן הסכים על זה בע"פ מו"ר הגאון ר' יוסף זילבער שליט"א דומ"ץ קהל אברכים ווען, ומו"ר הגאון ר' דוד לייב פישער שליט"א דומ"ץ פאפא וויליאמסבורג. וכן הגאון חיד"א ווייס שליט"א דומ"ץ סאטמאר אנטווערפן מח"ס ווען דוד, וכן הגאון ר' חיים אברלענדער שליט"א גאב"ד ווילעדניק ראש מרכז הוראה דספרינג וועל, ושלחתי דוגמא לכ"ק כ"ק אדמו"ר מפשעווארסק שליט"א ואמר בע"פ שנהנה מאוד מזה.

הספר ניתן להשיג:

בבאר פארק:

אברהם אלכסנדר ווייכברויט

845. 538. 7844

במאנסי:

יקותיאל יהודה ווייכברויט

845. 425. 1302

עיצוב כריכה ושערים כריכה ושערים:

נדפס בטורקיי

A1pressprinting@gmail.com

Copyright ©

ספר "בימים ההם"

כל הזכויות שמורות להמו"ל

RABBI Y. ROTH
1556-58th STREET
BROOKLYN, N. Y. 11219
TEL: (718) 435-1502

דווקא רומה

מבדק'ק קארלסבורג
במחנה שטח ברוקלין, נ.י. י"א

לה"ו

[illegible]

הנה בא לפני האבדן והחשוב שוקד על דלותו
ויהיה ויכבדנו של"ט' אספרו בידו 'במים' הרם'
עם אחיו הר' שמואל חיים" ואבדנו לאסכנדר שליט
הרה"ח ר"ר יוחנן של"ט' ראש מבני ידו הרבים
והאמת אגיד שמאד נפלאתי על עבודתם הנש
המציאות של הרה"ב בדעים והי"ח היו בזמן ההוא
שהיום אין אף אותם בדעים נלהים 'במים' הרם'
אניחתי תענין, וזה הועד רק ללימוד הרבן שמעון.
והספר הג'ל' הוא אוצר בלום, ואם כי ישנם כבר
אצל כולם כמעט משפטים ופסוקים ורע"א שאין
ומה רק על ענין אחד, וא. מעט. וכאן נמצא ע"י
באר הטיב במקום אחד, ויהיה בספרים עותק
ההרה"ב של רע"א במקומות זרים. רק הכל על פי
ועמד על הדברים אחר חיפוש, שבדרי תורה עניין
במקום אחד, ונענינם הוא רק על דברי רב
האחרונים שמפיהם אנו חיים.

ה' תשנ"ב
 יום ראשון כ"ח שבט ה'תשנ"ב
 שנת ה'תשנ"ב
 חודש שבט
 יום ראשון
 כ"ח
 תשנ"ב

עליו לבו בקרבו מיוועי הדבר כי האבד מורד
 ימים אדא את **ימים החם** בו מתאר דרכי ואפני
 תלמוד. וכותב יעמוד לנו. הספר ערוך בטוב טעם ודעת
 תלמוד שלא יתקל בדברים שונים לפי צורת המצ
 מנו לעין בספר. תמכת יתדות על הרבנים הגאונים.
 תחת עיניך על הספר שכולו מקור קדוש ויחל.
 ושושנים ונזלי החתנים.

ובכן, אמינא למעלא טבא יישור ואף ידי תכון עמו, ואב
ה בידו יצלת ורכים יהנו ממנו ויתענגו בו שוחרי התורה ו
חכמה בהרחבת הדעת, עדי נזכה לכאת גואל צדק במהרה

מוסד ישראל אייזענשטערן
דער דער ערשטער סטודענט

Handwritten text in Hebrew script, likely a signature or a note, located at the bottom of the page.

בן כ"ט אדר"ה וצ"ל
אבד"ק צאנז
קרית צאנז - נתניה

בעיה", יום ה' לס' ויברך אותו, י"ד בכסלו, שנת "נמיעה חיי תורה" תשפ"ג לפ"ק

שבע היים שלום וברכה וכבוד

למע"כ האבר"ך כמדרשו מו"מ בתויר"ש

מוהר יקותיאל יהודה וויינברויט שליט"א

הגיענו לנכון הספר "בימים ההם" אשר זכית להחלי בשבת אחת עם נני, והיא מוהדר
לאשר חיים היו מוהדר אברהם אלכסנדר היו, בו נעתם ומצאתם בזמנים אחר דפוש
להאיר את אופן זמורת החיים בזמנם של חיל חתנאים והאמוראים, כשהדברים מיוסדים על
דבריהם בשם ובטור ושורע ומפרשיהם, ויש בכך טוער נני ללומדים שישתילו ויבינו באור נכון
ענינים רבים שאינם ידועים היטב בדורותינו, ובוודאי שיפיק בכך תועלת כי טוב מרא עינים
לדע אך פעל פעלו בימים קדם.

אמנות לפעולת מלא איישר, ויצו ה' אתכם את הברכה שתוכו להמשיך להגדיל תורה
להאדירה, לישב כהנאלי תורה כאוות נפשכם ולילך מחיל אל חיל, ותתברכו במרכאן מלך
בכל מילי דמיטב מתוך רוב שמחה ונתת ואישר דלעילא לאויזשט, ומתרה נזכה שיקיים בנו
הב' חדש ימינו בקדם אביר.

[Handwritten signature]

[illegible]

אשר אנשי כ"ץ

1

[illegible]

2000-2001

שמשון צינגער
גבירל תבואה שמש זאקלוב
המחבר

מחזורי חורף

ינחק אונסדארפען

ראה"כ בראשוב
דומ"ץ שמע חיים צאנז

הרב שלום איזנברג

רב ומז"צ צאנז ירושלים

השירה הזאת תהי' לעד להאברך הרה"ג
יקותיא-ל יהודה ווייכברויט ואחיו היקרים
שליט"א, שראיתי תרי חיבורים נפלאים
דרך יציב וספר בימים ההם, דרך יציב
מנהגים והליכות והלכות מכ"ק מרן
אדמו"ר זי"ע, וספר בימים ההם ענינים
בימי הש"ס, ומביא מקורות מש"ס
ומשניות, והלכות מפוסקים ז"ל, ומחברי
זמננו, דבר דיבר על אופניו. ראיתי הרבה
בקיאות וחריפות וחידושים דברים
נפלאים, על כן כגון דא סמיכו לנא,
ותוסיפו כהנה.

שר רשית את שני הדגל אפר ו
 בדר המלך ויחלל המזב ואל דקרת
 דקרתו שלב ויבית ה' להודו ל' אל
 ייני ויכדיל שלל' ויכדיל אדום ו
 שלל' למדו דוד ואל שחברו שחבר
 דבר וקיל דמי המון הינין (חלל) וק
 אכא שחבר ויחלל אכרד הדין וק
 יטל אחרות הקודש המון שלל' ו
 ודד לוץ ואל דשחל ויכדיל ה
 שחבר ודקרת המזב ואל חלל
 ויכדיל לוץ דשחל לו קרה וק
 ויחלל המון נפשו האל ויכדיל לו
 וקרת לוץ דשחל לו קרה ויכדיל לו
 שחבר ודקרת המזב ואל חלל
 ויכדיל לוץ דשחל לו קרה ויכדיל לו

כל זמן יסור דאתה קייני מעשה איש גבר ו
 זה היה ירדו המופלג בתורה כשתהוה
 ולעולם ואינו כמו אחריו הורבה לו הבחירה
 ויבחר נפלא מעשה ידו אומן בעצמות
 ונאמרו ויבחרנו לרד לבא לא את צורת
 ונאמרו בעלי השמנה ונאמרו. חן צורה
 חן דרך וסוד יום יום בחילוק החיים שה
 עמם בשלש צה וזמן דבר ויבחר על
 שיבחר ויתרה נודעה בכספר הזה שמעית
 בזה היה שיא עומדים לגנו העין.
 השמירה היה בעומדים שגלחורו בכל
 לעבור לשבור ולקיים ולמחולק וזה
 ויבחר באחלה של תורה מתוך הורבה
 ויבחר ימים ביטנה בשלש עשר וכבוד

בד"ר י. מ. גרשון ש"ס הענין הלק
בא"י בזה בשבת המניח למטהיו של הגי תרי צפתיו דרבהא
מסכסות והי"ס אלה הם המופלאים והמופלאים בתורה ובישראל
ומבשרו היה מלמד מלמד וישראל ידעו ויחזקו בנ"י, ואחרי כן
שלישית מידתו המבשר המלך שמו יקטן ביום"ה העם למדור למ
בכל מצבות ודעים והענין ויהא שיעורו ביום אדוניו בשבת
במקד בדיעות נפשות מדר חיותו וי"ס ביקל הרבה לחנין
הרבה שנים לזה"ה בשבת את המצות והדברים, לא פ"ה
הרבה שנים את המבשר הרד"ה וי"ס את הרבה שנים ביום שיש
הרבה המדות ולכן בזה אמת של הלכה ואמת של מצות לכוון לא
הדפים הראשית פרי אשכולות, והרבה אמת לו שיהיה לכוון לא
אליהם דר"ה למען, וזה"ה למד עז ספרים טובים ומעלות
כ"ד ובר"ה למען כבוד התורה ולמידת התורה ומעלות נתיבות
מעתה לזה"ה קצו וקץ התורה וישראל

באנע"ח ג' לסדר בחקתי [תשפ"ב לפ"ק]
לכבוד התוח"ק ועמלי' בטהרה

מבוא	א
פרק א	צורת העיירות..... ז
	כרכים, עיירות גדולות, כפרים, צורת העיירות, רשות הרבים, צדי רשות הרבים, מבוי, החצרות, ביב, בית שער, המים: בור - דות - שיח - מערה, אשפה - גינה ופירוט שמות הירקות הגדלות בגינה, ופירות האדמה הגדילות בגינה, וזרעוני גינה, פרדס
פרק ב	צורת הבתים..... לד
	בניית הבתים גודל הבתים, סוגי הבתים מאבן או לבנים - חיצוב האבנים והכנתם, עשיית הלבנים וייבשותם - הכנת הטיט, ביאור בין שני מיני טיט - עשיית הסייד - מעשה הבניה: בנין הכתלים, בנין כפית, חלונות ופקק החלון, חורי הבית, סידור הבית, קורות הבית - התקרה - נסרים - מעזיבה, - קורות - הגג, עליה, מרפסת - סולם - גזוזטרא, אכסדרא - יציע, דלת, בריח הדלת, אסקופה, ציר, צינורא דדשא, וילון הפתח, סגירת הדלת: מנעל ומפתח, נגר. פנימיות הבית: קרקע הבית, כיבוד הבית, ריבוע הבית, זילוף, שידה תיבה ומגדל, תיבת המגדל, בית האוצרות: אוצר חיטים (מגורה), אוצר של יין (מרתף), אוצר של שכר, אוצר של שמן, בית המלח (מלחא) ופרטי מיני המלח, בית השעוה, בית העצים (בי ציבא), בית התמרים (בי תמרא), בית התבן (מתבן). ההשתמשות מחוץ לבית: השתמשות הגג במשך השנה, ארובה שבגג, רחבה שאחורי הבתים והמבוי בית הבד, עשיית השמן - עיקול בית הבד
פרק ג	כלי הבית..... סט
	כלי בישול אפיה וצלחיה: תנור - כירה - כופח - כירה קטנה, קדירה, אילפס, יורה, דוד, עריבה בית שאור, שפוד - אסכלה. שאר כלי הבית: כלי חרס, וכלי זכוכית ועוד - חבית ומגופה - כד - קופה - פך, בענין כלי בישול, זוהמא ליסטורין, עץ הפרור. מכתשת ומדוכה. כלי אכילה: קערה, כוס, סכין, משחזת, מקום הכלים, שברי כלים, גיסטרא, גרוטאות
פרק ד	העבודות שבבית..... צח
	הכנות לאפיית הפת: בורר, כותש, עשיית סולת, טחינת חטים ברחיים, צורת הרחיים, מרקד, לש, אפיית פת, רדיית הפת, חלה. בישול מאכלים בקדירה, דיכת התבלינים לצורך הבישול, צליית בשר: בשפוד, באסכלה, הכנת החרדל לטבילת הצלי, צליית דגים, אפיית פת הבאה בכיסנין, צליית חררה, הכנת כבשים, טויית הצמר, כיבוס בגדים, גיהוץ, מכבש - מוגמר - הדחת הכלים - שטיפת הקרקע - עשיית חמאה, עשיית חגבינה: מחמץ, מגבן
פרק ה	המקח והממכר..... קכה
	סוגי המטבעות זהב, כסף, ונחושת, כסף צורי, וכסף מדינה. צורת השוק הגדול (פלטיא): העמודים, האיצטבאות, הסטיו, השוקים המיוחדים שמכרו שם דברים מיוחדים. קרן זוית - סימטא, החניות שבשוק, צורת החניות התריס המחובר בו, מדות של זמניהם: סאה, קב לוג, תרקב, מדות היבש ומדת הלח, אבני משקולות, ליטרא. פנקס החנווני. סיטון - סדקי - מרי חטיא - נחתום - איטליז, טבח: שוק של טבחין, מקולין, איטליז של טבחין
פרק ו	הבעלי מלאכה..... קנד
	עבד - שכיר יום - קבלן - אריס. כובס - צורף - פחמי - נפח - יוצר - קדר - עושה זכוכית - זגג - עבדן, בורסי, רצען (סנדלר) - ספר - בלן - סופר - רופא - גרע. הכנת הצמר לאריגה, מנפץ, סרוקות, אורג (גרדי), עשיית בתי גירין, מיסך, שובט, מדקדק, עשיית לבד, עשיית בגדים מן הפשתן, עשיית בגדים המשי - חייט - צבע - כובס וסורק - נגר - שולחני - סבל - בסם - רוכל - חמר - עושה דבש למכור ודרך התהוות הדבש - קיראה ודרך התהוות השעוה

- פרק ז** ממונים מטעם העיר..... רטן
מושל העיר - בי דואר - גבאי (של המס) - מוכס - בית משפט (גרדום) - בסילקי - אכסניא. ממונים הרוחניים: בית דין ושוטרי - גבאי צדקה, תמחוי, קופה, מס הקהל
- פרק ח** מרחץ..... רכ
רחיצת הגוף - מקום המרחץ - השלש חדרים - אמבטי - זיעה - השתטף - הדחה - סיכה - אלונטית - חמי טברי
- פרק ט** בית הכנסת ובית המדרש..... רכט
בית הכנסת: מקום הבית הכנסת וצורתו ארון הקודש - תיבה - בימה - ראש הכנסת - חזן הכנסת - מינוי השליח ציבור - זמני התפילות - סדר התפלה - עשרה בטלנים. בית המדרש: מקום הבית המדרש וצורתו - הישיבה - אופן הישיבה בשעת הלימוד - דרך הלימוד - מתורגמן - שאלות איסור והיתר - ספרים - מגילת סתרים
- פרק י** דברים שהיה ושעשו סביבות וחוץ לעיר..... רמז
שומרי העיר - רחוב (סרטיא) - מגרש - קרפף - גינה של ירקות - גן של פירות - מרעה הבהמות - באר מים ונהר ושיאבת המים. בית הכסא: בית הכסא קבע ועראי - צורת ביה"כ קינוח באבנים - בית הכסא של הפרסיים
- פרק יא** בהמות ושאר בעלי חיים..... רנג
גידול בהמות חיות ועופות בשוב - עדרי בהמות - בהמות טהורות: ב' משפחות בהמות טהורות - דיר וסהר - צורת הבהמה בפנימיותה - מאכל בהמה והכנסת המאכל בהמה - רועי בהמה (יושבי צריפין) - פטם - בהמות טמאות - אופן שמירת כל מיני בהמות - עול - מיני עופות, לול של תרנגולים, שובכי יונים - צידה
- פרק יב** העבודות שבשדה..... רעג
בעלי השדות - שדה אילן ושדה לבן - קניית השדה - העבודה בשדה - אריס, חוכר, שוכר - חורש - מרדע - עידור - זורע, דרך השקאת השדות, יאור (אמת המים), אריסא דללוי - שחת - נכוש - קצירת בניסן - צורת התבואה - מעמר - יבושה בשדה - גורן - דש - זורה - בורר - עשיית הכרי ומריחתו - שער הלקוטות - שער שבשוק - קש ותבן - כניסתו לבית בתשרי - שער אכלבי וארבי. כרם - גת, עשיית היין - זיתים. שאר פירות האילן: נטיעת האילנות, גידול פירות האילן, חנטה - חרישת שדה אילן - דקל - מיני הכלים שעושים מלולבי הדקל - תאנה - גרוגרות, דבילה, עיגולי דבילה - רימונים - אגוזים - צלף - קנים: סימונא דאגמא, גמי, שיפה, קרומות של קנה - מחצלת - מפץ. אילני סרק: מיני ארזים - אילני שרף - ערבות והכלים שעשו ממנו
- פרק יג** נסיעות בדרך..... שלב
ההולך ממקום למקום בחמור - אוכף של חמור - שליף של חמור - עגלה - הנוסע בקרון - סוס - הגיע לשוב: אושפיזא, פונדק, בית הכנסת, הכנסת אורחים - דרך המדבר: גמלי ההולך בשיירא. דרך הים: צורת הספינה - דרך הילוך הספינה - ספינה גדולה וקטנה, בורני גדולה - סוחר בסחורתו - ביצית. דרך הגשר: מעברא, גשר, גמלא, מצרא, הכניסה בתוך הנהר
- פרק יד** סדר היום..... שמד
סדר היום והלילה - זמן קימה - תרגול-ברכות השחר - הלשון שהיו אומרים זה לזה בבוקר ובערב: שעות היום - זמן סעודה
- פרק טו** בגדים..... שמט
בגדי אנשים - בגדי נשים - סודר האנשים והנשים - כיסוי הראש בנשים
- פרק טז** סדר ושעות האכילה והשתיה..... שפא
שעות היום (הזייגער) וזמן סעודה - אספרגות - סדר סעודה - לפני המזון תוך המזון ולאחר המזון - פת - פת במלח תאכל - בשר - סדר שתיה - יין שכר ומים - מזיגות יין - סיחת שמן - מוגמר קביעות סעודה על היין - בדרך אגב אופן צליית הבשר
- פרק יז** לילה..... תד
סעודת ערב - שינה - צורת המטה - כרים וכסתות - סדין - כילה, נקליטין

הקדמת הספר

פרק יח	שבתים.....	תיג
	התקיעות בער"ש - ליל שבת - קריאת התורה - הדרשה - הפירקא	
פרק יט	יום טוב.....	תכב
	ירחי כלה - שבתא דריגלא - פסח - סוכות - חנוכה - פורים	
פרק כ	קיץ וחורף.....	תלג
	ימות הגשמים, ימות הקיץ, מנעל וסנדל, רחיצה בצונן	
פרק כא	זמני תקופת האדם.....	תלו
	ישוע הבן - שבוע הבן - ברית מילה - פדיון הבן - סדרי הלימוד בן חמש למקרא וכו' - גיל בחור והכלה שהשתדכו - שידוך - תנאים - קידושין, אירוסין - סבלונות, נישואין, החופה - הכנסת כלה לחופה, סעודת החתונה - כתובה - שבע ברכות - כלה - מקום המגורים - לוויה - בית החיים	
פרק כב	מנהיגי ישראל.....	תסא
	סנהדרין - אב בית דין - הנשיא - ריש גלותא - תלמידי חכמים	
פרק כג	דברים שונים שהיו מצויים בימיהם.....	תסג
	מלך - איש מלחמה ודרכי המלחמה - עבודה זרה - שדים ורוחות - כישוף - כותיים - צדוקים - נוצרים	
פרק כד	התנאים והאמוראים.....	תעט
	תולדות גדולי התנאים והאמוראים בקצרה. - טבלא של ראשי הישיבות שהיו עיקר מנהיגי הדור, בימות התנאים מימי רבי, ובימות האמוראים. השלשה כתרים בכל דור - כתר תורה - התנאים ואמוראים - מי היה האב בית דין, כתר מלכות מי היה הנשיא או הריש גלותא והראש ישיבה, (שהיה הגדול בתורה מכל הדור) - מי היה המלך במלכי החשמונאים ומלכי הורדס, - וכתר כהונה מי זכה להיות הכהן גדול ועוד הרבה פרטים	
פרק כה	מדינת בבל.....	תצ
	ארץ בבל וגבולותיה, עיירות שבבבל שגרו בו רבותינו האמוראים, סורא, נהרדעא, פומבדיתא, מחוזא, נרש, מתא מחסיא, ועוד	
פרק כו	בזמן הזה.....	תצה
	פירוט רשימה של הרבה דברים שכתבו הפוסקים דהאידנא שנשתנה המציאות נשתנה הדין	
מפתח		תצט

מזמור לתורה

אומנות נפלאה מעשה חרש וחושב, כלים שונים שהשתמשו דוגמתם בימי חז"ל כדי להבין הסוגיות על בוריים, תמונותיהם שמנו בספרנו, תשוחח"ל. גם לרבות הציוורים שעל עטיפת הכריכה שציירו בעצמם ומסרו מזמנם כדי שיהא התורה בכלי מפואר, וברכה מיוחדת להר"ר דוד שליט"א מב"פ שהכין את המפתחות בחכמת התורה שלו, וגם הוסיף ביופי צורת הספר בבחינת ספר תורה בכלי מפואר, תשוחח"ל.

וכאן המקום להודות לכל המוזיאונים ובעליהם שנתנו רשות להדפיס תמונות מן כלים שברשותם ונפרטו שמם לקמן בהקדמתי, ובפרט להרב שאול שמעון דייטש שליט"א מליאז'נע בעל ה'תורה מוזיאום' על שנתן לנו רשות להדפיס תמונות שבמוזיום שלו בספרנו תשוחח"ל, והנני לציין מה שמרגלא בפומיה לומר על תפילת 'והאר עינינו' דהכונה גם להבין את המציאות לאשורם ועי"ז יאיר את דברי התורה בפנינו. ובכלל זה הנני להודות ברבים להשי"ת שהזמין לי באופן נפלא את כל התמונות הללו, וראה לקמן רשימה של האנשים שנתנו לי מתמונותיהם ולכולם הנני להודות להם וזכות הרבים תלוי בהם.

ברכה והודאה מקרב לב לידידנו הרה"ג ר' יעקב עקיבא האניג שליט"א ממאנסי מחבר ספר הנפלא והחשוב 'ספר הצמחים' או בשמו 'עולם הצמח' (עדיין הוא בסוף שלבי העריכה), שמבאר כל צמח הנזכר במקרא ובדברי חז"ל את תיאורו ואיך קוראין אותו בזמננו, והכל הוא עפ"י דברי הראשונים שתרגמו כל הצמחים בלשונם בלשון ערבי או בלשון צרפת, שהועיל בטובו ליתן לנו את ספרו ולצטט ממנו חלקים הנוגעים לספרי זה, תשוחח"ל, ואכן העתקתנו ברשותו הרבה דברים ממה שכתב שם, והגם שכמה דברים כתוב גם בשאר חיבורים, אמנם עליו סמכנו כיון שכתב הכל עפ"י דברי רבותינו הראשונים כמלאכים. וכמה פעמים נו"ב בדבריו והוספנו הנלענ"ד כמו שיראה המעיין.

ברכה קובעת לעצמו לכל אלו שעזרו במסירות לפשט את הספיקות בענינים הקשורים לחיי חכמינו בימים ההם להבין דברים שקשה להבין לפי החיים שאנחנו רגילין בו. והרבה מן הדברים שבספרא הדין בעניני המציאות נתלבנו על ידי ידיעותיהם המקיפות, ובפרט הרה"ג ר' יעקב עקיבא הנ"ל, ולהרה"ח ר' אברהם פארקאש הי"ו מקרית יואל, והרה"ח ר' מנשה יצחק פריינד מוויז'ניץ ווסב"ג, וזקנתינו מרת צ"מ ווייכברויט תלית"א, שפנינו אליהם בכל עת ועונה בעוסקי בענינים אלו וענו ותרמו מידיעותיהם המקיפות בפרט בעניני הטבע, ובכלל זה כל אלו שסייעו לי בענינים אלו ורבים הם וא"א לפרטם.

ברטט אזכיר את מו"ר כ"ק הגה"ק האדמו"ר מצאנז שליט"א אשר בצילו אנו חוסים, ואת מימיו אנו שותים, ובדרכי רבוה"ק מדריכנו, מסילה העולה בית קל, ובזכות שהוא מעודד את לימוד הבקיאות של דפי גפ"ת בד בבד עם לימוד בעיון ובירור הלכה הגיע הספר הזה למקום שהגיע, [ויש לציין שכשהראינו לו את הספר ודפדף בו והגיע למקום שנתבאר שם הבהמות למיניהם, ציין לדברי הרמב"ם שיש מצוה להיות בקי בבהמות המותרות והאסורות עכ"ד], ויה"ר שיהא לו כח ובריהגוה"נ ברמ"ח אבריו ושש"ה גידיו עביגו"צ.

ובעת יציאה מן הכרך לעת כזאת הנני כ"א אומר בנפרד: אני מכיר טובה להורי שיחיו, ולזוגתי תחי' והוריה שיחיו, שבזכותם ובתפילתם אני נותן לפניכם את הספר הזה, ותורתנו הוא תורתם ופרי תפילתם ומסירת נפשם לחינוך הצאצאים והתלמידים.

הכו"ח

יקותיאל יהודה ווייכברויט אברהם אלכסנדר ווייכברויט

באאמו"ר מוה"ר ירוחם שליט"א

הודו לה' קראו בשמו שנתן לנו את תורתו עץ חיים הוא למחזיקים בה, והפעם אודה את ה' על הזכיה לחבר חיבור שיועיל את עמו בני ישראל להבנת תורתו הק', ועל מה שנתקבל באהבה רבה בכל תפוצות ישראל, ובפרט על הסייעתא דשמיא מרובה שהזמין ה' אנשים מומחים בכל הצריך לספרא הדין, והנני מתפלל ומצפה שספר זה יאיר עיני ישראל, רבנן ותלמידיהון, להבין את תורת אלוקינו, חוקיו ומשפטיו לאשורו.

בפתח השער הנני להודות ולברך את עשרות תלמידי חכמים שליט"א די בכל אתר ואתר, שהעירו והאירו בהערות והארות מחכימות, ותן לחכם ויחכם עוד.

בהורמנא דמלכא הנני להודות מעומק הלב למו"ר הגאון ר' יוסף זילבער שליט"א מח"ס 'גביע הכסף' על הלכות שבת ודומ"ץ דקהל אברכים - וזיען מאנסי, שעשיית כל הספר מהחל עד כלה הוא בצוואתו ובעצתו ובהסכמתו, ועודדני והמריצני, ונטל מזמנו היקר ועבר את כל הספר והעיר הרבה הערות חשובות והוסיף הרבה דברים שהובאו בתוך ספרא הדין, וכן ביאר לי הרבה דברים סתומים שיהיו מובנים על פי אופן החיים שלנו שנוכל להבין את החילוק של זמנם לזמננו, וכל הספר עשיתי על פיו אחר שהראיתי לו כמה דפים שכתבתי לעצמי דרך לימודי בלא כוונה לערכו כספר, ובחכמתו הרואה את הנולד פקד עלי את מלאכת הקודש, באומרו שדבר זה יהיה ספר שנחנך מאוד ללומדי התורה, ופתח לפני דלתי אוצרותיו וכל שאלה שהיה לי בענין עשיית הספר נמלכתי בעצתו, וכל קושיא וסתירה שהקשיתי לו לבאר דברים סתומים האיר את עיני לבאר את הדברים המחודדין בפיו, גם שם הספר נקבע על ידו. [והערותיו וישוב הקושיות נמצאים בפנים הספר בהערות בשם 'הגר' זילבער שליט"א].

גם לרבות הנני להודות ולהכיר טובה את הגאון ר' שמשון ראובן שליט"א שהקדיש זמנים טובים בציון הרבה מראי מקומות, בפרט מראי מקומות שלא זכרנו מקומם, והוסיף מדיליה הרבה ציונים.

והנני בברכה מעומק הלב לאחינו החשוב הרה"ח ר' אלטר חיים שליט"א מב"פ, שהעיר והאיר והגיה והוסיף חלק ניכר מהספר בשיפור הלשון והבהרת התוכן, עד שדמות הגיונו חתום עליו בשינוי מעשה, וביותר ובפרט בענינים הקשורים למלאכת אריגה והמסתעף, שבמלאכת מחשבת השכיל להעמיק בבירור הסוגיא מאור"ג ביחד עם המציאות [וכן בצורת הבהמות בפנימיות, ללומדי מס' חולין או לומדי שו"ע יו"ד הל' טריפות, ולכל אחד ואחד מגדול ועד קטן להבנת פרשיות של סדר ויקרא, וכן בענין צורת הדלת של ימי חז"ל הנוגע לשו"ע א"ח סי' ש"ג, ועוד], והוא מגיד שיעורים רבים בנושאים הללו, ומבליא את השומעים בהבנת דברי חז"ל לאמיתתן [להזמנת שיעור: 347-263-3927]. וחלק מן הדברים הכתובים עתו בענינים הללו, הכניס ברב טובו לתוך ספרא הדין, וכתו"ב לחי"ם כל מילי דמיטיב.

גם הנני להודות לאחינו הגדול הרה"ח ר' מאיר נתן שליט"א מב"פ ראש מכון מאורות נתן, שהכין את צורת הספר פנים והחיצון, והדפיס את הספר באופן יפה, על אף שהספר עדיין אינו מושלם. וגם העיר הוא עם אחינו הגדול הרה"ח ר' יצחק יוסף שליט"א מב"פ הערות מחכימות וציינו מראה מקומות נפלאים המובאים בפנים הספר וביחד עמהם דגתי כמה ענינים הערוכים בפנים ותשוחח"ל. גם לרבות לאחינו הרה"ח ר' ישראל יעקב שליט"א מלמד מומחה במאנסי שמסר מזמנו שיצא הספר בהדורו ובזמנו. וכאן המקום להודות לאחינו הרה"ח ר' שמעון שליט"א מב"פ, ועתו עמו אחינו הרה"ח ר' דוד שליט"א מב"פ, לומדים מתמידים מופלגים המשימין לילות כימים ומנתחים כל סוגיא לעומקו ובהירות עזה, ידם רב להם בעיון ובבקיאות. ובד בבד זכו במיטב כשרונותיהם הברוכים שחננם ה' לייצר ולבנות במעשה

מבוא

לספר בימים ההם - אופן ודרך החיים בזמן חז"ל

הרבה לאופן החיים בימים ההם של חז"ל, ואף יש דברים שעדיין היה בתקופות התנ"ך, אבל ספר דן מציין בעיקר אופן החיים בזמן רבותינו התנאים ואמוראים, ולפעמים נציין בהערה מה שהיה בזמן הפוסקים.

כמו כן בעת שתיארנו את צורת החיים פירטנו את סדר ימי חייהם הרוחניים על פי מנהגותיהם שנהגו בזמנם כגון צורת התפילה שהיה בזמנם כל דור עפ"י מה שהוסיפו חכמי הזמן והתקנות שהתקינו והמנהגות שנהגו, שהרבה דברים הם שונים ממה שנוהגים בזמנו וצורת המנהגים שלנו גורם שלא להבין את סדר שלהם, אמנם יש להבהיר, שהרבה מנהגים או הלכות שעדיין לא היה קבוע לציבור, עדיין לא היה חיוב לנהוג כן, משא"כ אחר שנהגו או תיקנו כן חז"ל ונתקבל אצל רוב כלל ישראל, כבר מחוייבין לנהוג ולפסוק כן, כידוע מש"ס וכללי הפוסקים, ואפילו בזמן שהיה מחלוקת בין חכמי ישראל, וכל אחד נהג כפי רבו, אמנם אחר שבאו למנון, והכריעו כאחד מהם, מאז והלאה נעשה כן ההלכה.

היות שאין ספר זה ספר 'אנציקלופדיה' אלא 'אופן ודרך החיים', על כן השתדלנו שלא להביא רק הדברים המצויים באופן רגיל, לא כל מקרי שהיה פעם, וגם לא הזכרנו כל הכלים שהיו בזמן חז"ל, אלא הכלים שהיו רגילים בשימוש. אכן אין לטעות בספר זה שכוונתנו הוא כדי לייצר ספר שימש 'מדע' חדש לעניני מחקר, ח"ו אין לנו חלק ונחלה בהבליהם של המשכילים הללו, אלא כונת הספר הוא הבנת עומק דברי חז"ל ולהציל את אנשים שלא יטעו בפירוש דברי חז"ל על פי מה שהמציאות של היום גורם להלומד לחשוב איזה ביאור בדבריהם, ובאמת השתנות הזמן והמקום גרם לו טעות בפירוש פשוט וכנ"ל. והרבה מהדברים הם ממקומות אחרים שחז"ל דברו באותו דבר, כידוע דברי חז"ל עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר.

גם יביא את הלומד להרגיש כשלומד גמרא וכדו' שהוא נמצא שם אף שכבר היה יותר מלפני אלף שנים ונשתנו כל סדר החיים, ודבר זה הוא תועלת גדול, שבאופן זה הלימוד הוא בחשק יותר, והבנת שורשי הדברים על בורין, שכן אם היה נקבע הגמרא וציורי ההלכה באופן החיים של זמננו היה כל אחד מבין בדיק את הנידון וההלכה

מעט שיצר הקב"ה את העולם בקשו בני אדם למצוא אופנים להקל את החיים, ובחכמה שנתן השי"ת בבני אדם המציאו בכל דור ודור חידושים באופנים שמשמשים בצרכי העולם, וממילא נשתנו עתים וכל אופן וצורת החיים נשתנה במשך הזמנים, ואנשי דורנו אין יודעים כמעט את צורת החיים של ימים ההם.

חידוש גדול בעולם התורה נעשה עם הוצאת הספר הזה, דבר שלא נעשה לפנינו, להגיש לבני דורנו את צורת החיים בזמן חז"ל! וב"ה שכל מקום ששמועת הספר מגיע, קול הברה נשמע משם, ומצפים שיופיע הספר בהדרו, ולעומתם משבחים ואומרים שהדבר ישנה את צורת הלימוד אצל שלומי אמוני בני ישראל, דברים רבים שלא הבינו אף תלמידי חכמים, וכ"ש סתם אנשים, ובהגיעם לגמרא שלא הבינו אמרו 'מן הסתם היה כך או כך', ולא הבינו הדבר על אשורו, וסברו שאין יכולין להבינו בזמננו, מעתה הבנת כל דברי חז"ל לאמיתן נעשה נחלת הכלל.

תוכן הספר הוא תיאור של אופן ודרך החיים בימים ההם בזמן חז"ל הלא הם רבותינו התנאים והאמוראים. זמן התנאים היה בזמן בית שני (שעמד 420 שנה) עד 150 שנה שאחר החורבן הבית, שמאז התחיל תקופת האמוראים שנמשך בערך 280 שנה.

נחיצות הידיעה והבקיאות בזה הוא פשוט לכל בר בי רב, שנוגע מאוד לפירוש הפשוט של הרבה משניות וגמרות והלכות, והבנתם לאשורם, ובפרט בזמננו שנשתנו רוב הדברים וסדר החיים, וחוסר הידיעה והשגרה בחיי זמננו גורם לטעות כמ"פ בפירוש מוטעה בגמ' ובהלכה, ואף בגופי תורה בדינים היוצאים מהם, וכן הלומד הלכות בשו"ע ורואה איזה דין, וכיון שאין בקיאים במציאות דאז קורה לפעמים שטועים אף בפסקי הלכות.

ויש לציין מה שהעיר לי מו"ר הגאון ר' יוסף זילבער שליט"א, שהרבה מן הדברים עדיין היו באייראפע כמו שהיה בזמן חז"ל עד בערך לפני מאתיים שנה שמאז נשתנה סדרי החיים יותר ממה שנשתנה הסדר מאלפיים שנה שקדמו לו, ובעיקר מאז התחדשות האלקטער שבכל שנה נתחדשו הרבה דברים בכל תחומי החיים. [ואופן החיים של התימנים עד לשנים האחרונות עדיין היה דומה

מקורות וביירוים

"איכה ידע אל ויש דעה בעליון", איך ה' משמים משקיף, ואיך שומע הוא שועה במרום הוצרכו להראותם במוחש שאפשר לראות למרחוק, ולשמוע למרחוק, ולשמור הקולות והמראות, למען תתחזק האמונה, עכ"ל החפץ חיים זצ"ל.

ויש להוסיף על דבריו הקדושים, שכל זה עשה ה' ככה משום האנשים ההם, אבל מי שהוא חכם וישמור אלה המצוות ויתבונן, אינו צריך לכל זה, והוא מאמין בה' גם בלא כל הגילויים הללו, וכמו שהיה די בזה בדורות העבר. והדרך להגיע לאמונה בה' הוא על ידי לימוד התורה, והתורה מורה אותו שיש בורא עולם (זה"ק פ' מצורע ג:), ורק מי שהוא בדרגה נמוכה צריך להוכיח אותו כדברי החפץ חיים. ובזה יש לפרש המקרא (תהלים צד) "עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלזו" וכו', "ויאמרו לא יראה קה, ולא יבין אלקי יעקב", "בינו בוערים וכסילים מתי תשכילו", "הנוטה אוזן הלא ישמע, אם יצר עין הלא יבט" וכו', היינו דרשנים הללו שאומרים לא יראה קה וכו', צריכים לומר להם, הרי הקב"ה הטביע בטבע שיהיה בעולם הזה שיכולין להקליט ולשמוע אותו אחר זמן רב והוא יוצר את האוזן הזה, והאם הוא אינו יכול לשמוע מה שאתה אומר, וכן אם יוצר עין, אם יכול להיות בעולם הזה שיכולין לראות מה שהיה, האם אין הקב"ה רואה את מעשה בני אדם, אבל "אשרי הגבר אשר תיסרנו קה, ומתורתך תלמדנו" וכו', אשרי מי שאין צריך ללמוד את יסודות של אמונה פשוטה מדברים שנמצאים בעולם, והוא כעצמו מאמין במה שהזכירו חז"ל דע מה למעלה ממך עין רואה אוזן שומעת וכו', וכל מעשיך בספר נכתבין, ואמונתו מתחזק על ידי לימוד התורה"ק, ואין צריך לראיות בענין זה.

* הגני להביא מה שכתב רבינו הגה"ק החפץ חיים זצ"ל (בספרו שם עולם ח"א חתימת הספר) וז"ל: מקובלים אנו שהדורות הולכים ומתמעטים, "אם ראשונים בני מלאכים, אנו בני אנשים, ואם ראשונים בני אנשים אנו חמוצים" (שבת קיב:) לבם של ראשונים כפתחו של אולם, ושל אחרונים כפתחו של אולם, ואנו כמלא נקב מחט סידקית (עירובין ג:), וכן בכל דור ודור. וידעתי שיהיו חכמים בעיניהם שיקשו, שהרי אנו רואים שבזמננו נתעלו חכמות רבות שלא נתגלו לראשונים, הן בענין השמיעה, שיכול אדם לקלוט מה שנאמר בקצווי ארץ, הן בעניני הראיה, שינוה הוא לצלם ממרחקים ולשמור את הקולות ומראות לשנים רבות, וכל אלו במלי שהאדם ידע שמקליטים ומצלמים אותו, והאמצעים הולכים ומשתכללים כל העת. אלה וכאלה השאלות. ועתה שמע היטו אשר אשיבך, כי באמת נהפוך הוא, ואמשול לך משל למה הדבר דומה, למלמד תינוקות לומד תלמידי צורת האותיות, ואז החל ללמדם הגיית החברות בצירוף הניקוד מתחתן אם הילד כשרוני ומהיר תפיסה, די אם יראה לו פתחי אלף ופתח בית, קמץ אלף וקמץ בית, וילמדו הגיית, והילד יבין מעצמו הגון כל השורה. ואם אינו חכם מוכרח המלמד ללמדו מאל"ף עד ת"ו, קמץ ופתח, ומקווה הוא שהילד יקלוט את העיקרון ובחיריק סגול ושווא וסתפק בראיית האותיות הראשונות וימשיך לבדו. אבל אם טיפש הוא וקשה קליטה, יאלץ המלמד להראותו כל אות ונקודה מהחל עד כלה. כן הדבר בעניננו, שכלל שאנו רואים שפוקחים יותר עיני הבריות להמציא המצאות, מזה גופא נוכל להבין עד כמה הולכים ומתקטנים הדורות, שיש להראותנו במוחש את יסודות האמונה! שבדורות עברו ידע כל אחד מה למעלה ממנו, עין רואה ואוזן שומעת, וכל מעשיו בספר נכתבין (אבות פ"ב מ"א). אבל משהתקטנו הדורות ורבו המתפרצים שפקקו ואמרו

שהיו חוץ לעיר ויראה גינה של ירקות, וכל העבודות שעובדים בשדה של חטים [הסדורא דפת של הל"ט מלאכות] ויוכל לראות שם כל מעגל השנה מה היו עושים שם בשדה, וכן יראה 'כרם' ו'גת' לעשיית יין, ו'בית הבד' לעשיית שמן, ואספת דגניך ותירושך ויצהרך, וכן יראה עוד אילנות ומה שעושים ממנו כעייגולי דבילה ועוד (פרק י"ב), אח"כ יוכל ליסע בדרך שנוסעים מן העיר בימים ההם... (פרק י"ג).

כדי לראות את כל 'סדר היום' - בימים ההם, יש להתחיל לבוא לביתם בתחילת היום ויראה את כל סדר היום שלהם, איך שקמים בבוקר (פרק י"ד) ואח"כ יראה כל מיני בגדים שהיו האנשים והנשים לובשים (פרק ט"ו), וכשימתין לזמן אכילה יראה את כל סדר סעודתם ושתייתם בכל שלבי הסעודה (ט"ז), וכשישאר שם עד הערב יראה איך הולכים לישון על איזה מין מטטה וכילה (י"ז), ושוב יגיע שם שבת (פרק י"ח) ויום טוב (י"ט) וישתדל לשהות שם הן בימות הקיץ והן בימות החורף כדי לראות את סדר החיים בכל מעגל השנה (כ'), ויראה הרבה דברים ומושגים שהיו מצויים הרבה בזמניהם ואין יודעים מזה בזמננו.

ושוב יש פרק מיוחד לכל תקופות חיי האדם מקטנות עד הולכו לבית עולמו (פרק כ"א), וכן פרק מיוחד להיפגש עם מנהיגי ישראל (פרק כ"ב), וכן יראה עוד דברים שהיו שונים בימיהם מזמננו באופן כלל (פרק כ"ג), ושוב יעיין בקיצור סדר הדורות - שמות תנאים ואמוראים הקדושים שחיו בימים ההם דור דור ודורשיו ותלמידיו המפורסמים (פרק כ"ד), וכדי לעבור בקצרה בכל מדינת בבל לראות עריה הגדולים וכפריהם (פרק כה), ולסיכום ימצא הרבה דברים שבזמננו כבר נשתנו מזמן חז"ל (פרק כו).

מקורות הספר

ספר הזה הינו ליקוט מדברי חז"ל והמפרשים עצמם מכמה מקומות דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר, הן מדברי רבותינו התנאים במשניות, והן מדברי רבותינו האמוראים בתלמוד, והן מדברי גדולי המפרשים ראשונים ואחרונים, בפרט מדברי פרשן דתא רש"י הק', והן ממה שביארו הפוסקים בשו"ע ובנושאי כליהם, ובנוסף לזה מעוד ספרי רבותינו הק' לדורותיהם זעיר פה וזעיר פה, ועל פי רוב מצויין המקור בהערה או במאמר המוסגר, ובצירוף הדברים נתחווירים כשמלה. ונסדר כאילו נכנסים לעיר ולבתים, סדר היום השבוע.

וכבר בהקדמת רב האי גאון למס' ברכות שאחד מן הב' דברים שיבאר בספרו הוא 'כל דבר שנזכר, ויש לו פתרון במקום אחר, אבאר אותו ואזכור מקומו'... 'ואם לא ידע התלמיד האין זה... לא תתפרש ההלכה לו'. ולפי שראיתי הרבה מהתלמידים בזמננו זה לא עמדו על זה ויטרחו בבקשת אותה הראיה ולא ימצאו אותה ויתקשה עליהם ההלכה ותסתתם. ראיתי שאקבצם ואחברם ביחד בספר שיהיה כמפתח לאלו הסתומים. ושיהיה התלמיד כאשר יצטרך לכלום מאלו הנזכרים ימצאם במהרה בלי טורח, ונענתי באלקי ישראל יתברך שמו ואקוה ממנו העצמה ואשאל ממנו שיוני וידיכני על הדרך הישרה ודרך ההצלחה. וכאשר שאל נביאו (תהלים כז יא) הורני ה' דרכי, ונחני באורח מישור, ויגלה לי החמורות והנסתרות מתורתו כאשר שאל (שם יח) גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, עכלה"ק.

ולפעמים נתוסף ביאור להבין השינוי בין זמננו לזמנם, וסיבת השינוי לתוספות הבנה. הרבה מהדברים הוא בשם תלמידי חכמים מובהקים של זמננו שליט"א, כמצויין בהערה בשמם.

וראה בסוף הקדמת החובת הלבבות, שמבאר שבלמוד התורה הק' לומדים ומוצאים בתוך התורה ג' דברים ההלכות וחובת הלבבות

על בוריו, כגון אם במסכת ב"ק היה הגידון אם רכב (קאר) אחד נפגש עם רכב שני והזיקו זה את זה וכו' היו הלימוד מוחש יותר, ועל כן במקום להעביר את ציורי הגמ' לנושאי זמננו, הספר הזה מעביר את בני דורנו לסדר החיים של זמניהם, וממילא כבר ידע את הדין מה יהיה לפי סדר החיים של זמננו, וכן בכללות אחר שמכיר את צורת החיים של זמניהם קל ביותר לדמות מילתא למילתא בהרבה גידונים, והוא בטוח יותר לדמות אותו באופן נכון, שכבר ראיתי כמה תלמידי חכמים שרוצים לדמות מילתא למילתא לפי הבנתם, וסדר החיים של זמננו גרם שלא יבינו את ההלכה על בוריו, והדמיון להציור של זמננו אינו עולה יפה, גם ראיתי ת"ח שרוצים לחלק בין זמננו לזמניהם באיזה דין, ומסתבר לו שמן הסתם לא היה דבר זה מצוי בזמן חז"ל, ובאמת הדבר הזה גם היה מצוי בזמניהם כמו בזמננו, וא"כ אין נכון החילוק כלל, וז"ל הג"ר ישראל דוד האפענעס שליט"א בהסכמתו לספר זה: והרבה פעמים יש הרבה שינויים להלכה כשמבינים את המציאות הדברים, לא לפי השערה בעלמא, עכ"ל.

ועל כן רצוי ללמוד את כל הספר הזה כסדרו כדי שירגיש את עצמו כמו שהוא נמצא עכשיו בימים ההם, ועיקר תועלת הספר הוא ללמוד את כל הספר מרישא לסיפיה מקופיה בלא ההערות, וישום דגוש להכיר צורת החיים בכלליות, ואף יכול לדלג על הפרטים, וזה יביא לתכלית הנ"ל, ורק אם לומד איזה דבר ורוצה להבינו על בוריו יחזור למקומו שהוא מוזכר ויעיין בהערות [ולתועלת זה יכול לעיין ב'מפתחות' למצוא מקומו המדויק שנזכר הדבר שלומד], ואולי יבנה ממנה ויבין את לימודו הדק היטב.

והנני שואל ומבקש מאת ה' שהספר יביא תועלת הנכון, ויעזני ללמוד וללמוד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתנו באהבה.

הספר הוא בהוצאה ראשונה (בכמות הזה) ויש עדיין הרבה מה להוסיף על זה, ודפסת מועט דפסת, ובהוצאה שניה בעזהש"ת יתוספו עוד, ויהיה תלוי לפי כמות ההערות וההוספת שיוסיפו הלומדים החשובים שיאורו עיניו.

סדר הספר

חלק הראשון של הספר עשוי באופן שאדם נכנס לתוך עיר של ימים ההם ומסתובב שם והולך ממקום למקום בבתים ובחוץ והולך כאדם של זמננו שמסייר את מוזיזים או עיר ישן, וחלק השני של הספר הוא כאדם שנכנס לתוך הבית בימים ההם מתחילת היום ונשאר שם ביניהם במשך כל היום ורואה את כל סדר היום מן הבוקר עד הערב, בתוכם את מלבושיהם שלובשים ומאכיליהם שאוכלים, ואח"כ יש עוד כמה פרקים להשלמת תועלת הספר כמו שיראה בהמשך.

וזוהו סדר הספר בפרטות על פי סדר פרקי הספר: מקודם נכנס לתוך עיר של ימים ההם, ומסתובב בתוך המבוי והחצר, ורואה את האשפה ומקום המים, ומסתובב בגינה (פרק א) אח"כ רואה איך בונים את הבית (פרק ב) אח"כ נכנס לבית ורואה את כלי הבית (פרק ג) ורואה את העבודות שאשה היתה עושה שם בבית (פרק ד), אח"כ יוצא לשוק ורואה את המקח והממכר (פרק ה) אח"כ מתחיל להסתובב בעיר והולך להסתכל בדיוק אצל כל בעלי מלאכה ופרטי עבודתם (פרק ו), אח"כ יבחין להביט אצל שלטון העיר ולהבדיל הממונים של הקהילה (פרק ז) אח"כ יתחיל לצאת מן העיר, וילך לסוף העיר ושם יכנס למרחץ (פרק ח), אח"כ יצא מן העיר ויראה את בית הכנסת ובית המדרש והישיבה שבו (פרק ט), וכן יראה שם חוץ לעיר עוד דברים שהיו עושים חוץ לעיר (פרק י), ויראה שם ויכיר כל סוגי הבהמות למיניהם (פרק יא), וכשימשיך הלאה יפגע את ה'שדות'

חז"ל, אם איזה פרט מסוים, או לפרש משניות סתומות וכדו', ורובם ככולם הם מן אנשים שהסתכלו על התורה במובט 'שלהם' והוסיפו וגרעו בכל מה שרצו כפי דעת עצמם נגד רבותינו הראשונים כמלאכים, וכולם הביאו גם מה שכתבו הגוים בספרי זרים שלהם, ועפ"י דבריהם יושק כל דבר, ואף העיזו לסמוך על דבריהם נגד דברי רבותינו הק', ולא הסכילו לידע שכל דברי רבותינו הק' הם קודש קדשים תורה מסיני, שהשיגו בקדושתם וכיונו אל האמת לאמיתה של תורה וכל דבריהם גחלי אש קודש, ואף כשנחלקו ביניהם אלו ואלו דברי אלוקים חיים, והספרים הנ"ל מערבים את דבריהם הקדושים עם דברי אנשים גסים שכתבו כל דבריהם בשכליהם הגס והעיקר שלהם שישווה עם מה שכתבו ספרי העכו"ם, ובשו"ת חת"ס (או"ח סו"ס נא) כתב: המערב ספרי הגיון עם דברי תורה עובר על חורש שור וחמור יחידיו, ואם הוא מנהיג ישראל מנהיג בכלאים...

ואבל יחיד עשי לך על עלבון התורה, שרובי דרובי מאלו הכותבים בענינים אלו הם עפ"י מה שחקרו וראו בספרי הגוים והמשכילים ימ"ש והמיני"ם למיניהם, יש מהם שהם כופרים גמורים כופר הכל, ויש שהוא מודה במקצת, ורובם ככולם אינם מאמינים בקדושת התנאים והאמוראים והראשונים כמלאכים שפירשו כל דבריהם ברוח הקודש כמו שהורוני רבוה"ק, ומחברי ספרים הנ"ל בשכלם הגס ולבם המלא תאות עוה"ז מהיתר ואיסור שוקלים בדעתם אם לקבל את דבריהם הס מלהזכיר, והם הולכים בעקבות 'המשכילים' שר"י שכבר לחמו עמהם רבוה"ק בדורותיהם, ולו חכמה ישכיל"ו וידעו שלא זכו להבין ולהשכיל שכל דברי הראשונים אמת, ויש להכניע תחת כל דבריהם הקדושים ולטרוח להבין, וגם במחלוקת הראשונים אלו דברי אלוקים חיים, וראה בשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' קמ"א) שקיבץ כעמיר גורנה בענין חומר הדבר שלא ללמוד ממחבר שאינו הגון. וכבר פסק החת"ס שאין ללמוד בספר שאין לו הסכמה, וראה זה דבר נפלא שבדרך כלל כל ספרים הנ"ל הם בלי הסכמה, וכל הפורש מתורת משה אין לו חלק באלוקי ישראל.

לא כן ספרנו זה, שהוא רק עפ"י דברי רבותינו הק' מדברי התנאים ואמוראים עצמם, ומגדולי הראשונים והאחרונים ומספרי הפוסקים. [ונפלא הדבר שהכל מונח בתוך התורה, גם כל סדר חייהם לפרטי פרטים]. וגם הוספתי ביאורים והצעת מספרי מחברי זמננו מאנשים יראי ה' ההולכים בדרכי רבוה"ק.

מקורות ובירורים

שהוא עצמו היה מבאי ביתו של החזו"א, וראה במשך תקופה מסוימת שהספר היה על שולחנו של החזו"א. והוסיף רב"צ שכל זה אינו מביא למסקנה שהחזו"א סמך על הזיהוי של כל כלי כפי שקבע י. בראנד, אבל מכל מקום כנראה ראה החזו"א בספרו אפשרות לזהות כלים לפי סברתו של החזו"א עכ"ל.

ואחר התייעצות עם גדולי ישראל שליט"א, אמרו לי לעיין שם ולא להביא רק דברים נכונים שאינם סותרים לדברי קדמונו זצ"ל, ועל כן עברתי מקופיה על הספר הנ"ל, ולקטתי אוכל מן הפסולת, שהרי גם חכמה בגוים תאמין, תוכו אכלתי וקליפתו זרקתי, וכמה תמונות של כלים קבעתי על פי קביעתו בספרו, וכן הבאתי כמ"פ חידושים בשמו בשם אמרו, וראה בספר הנפלא 'ליקוטי כלים' עמ"ס כלים (שחיברו הר"ח ר' שלמה גבריאלי פליישמאן ז"ל מווסב"ג שאכן הבאתי כמה דברים בשמו) שהביא הרבה דברים בשמו בשם 'כחב"ה'.

וז"ל החזו"א (כלים פ"כ ט): וקשה להבין לפי זה הא ערבת בעה"ב שנחלקו בו ר"מ ור"י מאי היא, אם אינה מתטלטלת מלא בשום פעם מ"ט דר"מ, ואי מתטלטלו מ"ט דר"י, וצ"ל דהיתה מתטלטלת למרחק גדול עד שנחלקו בהכרעתה אי מקר טלטול, אבל דעת הראב"ד וגו' וכל הני שמנו חכמים לטומאה עיקר תשמיש בטלטול, ובזה אף המקבלים נעשים כלי טלטול, וערבת בעה"ב בטלטול מצויר הרב אלא שאינה כל כך כמו הני שמנו חכמים לטומאה, ונחלקו בה ר"מ ור"י, ופלוגתא אינה אלא בהכרעת שיקול דעת תורה כפי מה שראו וידעו טיב הכלים הר ותשמישן, ואין אנו יכולים ללמוד מהן לדוגמתן, ואין מחלוקתן אלא לשעתן ולדו

וסדר החיים והדורו. אבל אין לעשות מזה עיקר גדול. וז"ל "וכן האלוקים יתברך נתן ספר תורתו האמת לעבדיו לבחון אותם, והמשכיל הפיקח כשהוא קורא אותו ויבינהו הבנה ברורה, יחלקהו לשלשה חלקים... ואח"כ ישמש בחלק השלישי בעניני דברי הימים לדעת כתות בני אדם ותולדותם על סדר הדורות שעברו, ומה שארע מן הדברים החידות בימים קדמונים, וישמש בכל ענין ממנו בזמנו ובמקומו וכראוי לו כפי הצורך אליו, ויעזר על השצמשו בכל אחד מהם... שהם תהיינה ההקדמות לחכמה האלקית... והפתי הנמהר בעמדו על ספר האלוקים הוא משמש בו לדעת חידות הראשונים ודברי ימי הקדמונים..." עכ"ל הק'.

זכה דורנו דור השפל שבעיקבתא דמשיחא למה שלא זכו דורות האחרונים, והוא הוצאה לאור הרבה מדברי הראשונים שלא היה למראה האחרונים, ופשוט שיש בזה משום 'זה לעומת זה' לפי נסיונות הזמן של התגברות הטומאה שברחובות יתן קולת, יש ריבוי של תורה שבכתב של רבוה"ק בדפוסים מהדורים, כגון פירוש המשניות של הרמב"ם המקורי שמתורגם בזמננו (בתרגום הר"ג רבי עזרא קורח שליט"א, ותרגום ר' יוסף קאפח), ופ"י רבינו שמשון מהדורא בתרא (שיצא לאור על ידי הר"ג ר' יצחק אליעזר וואלדמאן שליט"א [ובסדר טהרות נדפס בעוז והדר]), ועוד הרבה מספרי הראשונים ואחרונים שהיו טמונים שנים מרובות, ועכשיו זכו לגאולה, ובהרבה מקומות הבאתי מדבריהם השופכים אור חדש על סוגיות שלמות.

גם בענין תרגום הלעזים שבספרי הראשונים שלא זכו הרבה אחרונים להבין דבריהם, זכה דורנו להבנתם, הן לשון צרפת שבדברי רש"י (ושאר חכמי אשכנז וצרפת) שמתורגם בספר אוצר לעזי רש"י ובספר תרגום הלעז על פי לשון צרפת הישן על ידי בקיאי בלשון ההוא [ועדיין לא מתורגם התיבת שבדברי התוספות], והן לשון ערבי שברמב"ם (ושאר גדולי ספרד) שתיבת הלעז נעתק במדיוק כפי שכתבו (בתרגום הרב עזרא קורח), ומתורגם (בתרגום קאפח)², ועל פי זה נתבררו הרבה דברים לאשורן, שהרי לשון ערבי לא נשתנה כלל, וטובה גדולה עשה הרמב"ם מה שעשה את חביבורו בלשון ערבי, הגם שנתחרט על זה, אבל גם ההו"א של הרמב"ם טוב לנו, והקב"ה סבב כל הסיבות סיבב כן.

והנני להבהיר שישנם הרבה ספרים שכבר יצאו לאור במשך השנים מינים ממיני"ם שונים, לבאר איזה מקצועות בדברים השייכים לימי

² ולולא זאת הייתי משתמש רק בתרגם הרב קורח ולא בתרגום קאפח, שהרי ידוע שמשפחת קאפח לא האמינו בקדושת הזה"ק, ואשר על כן הגר"ח קניבסקי זצ"ל אף שהביא מתחילה את תרגום קאפח (בשם העתקה חדשה, או תרגום החדש) אמנם הוא ביקש מאת הרב קורח - שהוא יר"ש ומתלמידי פאנאוויטש לתרגם את הפיה"מ וכן עשה על פיו ונדפס על מכוון המאור [וסדר טהרות נדפס גם במשניות שבש"ס עוז והדר], ומי יתן והיה לבבם לצרף את תרגום המילות הערביות שתרגום קאפח למעשה ידי קורח, כעין אוצר לעזי הרמב"ם.

¹ והנה העיר לי ת"ח אחד בקי בענינים אלו, שהיה כדאי אם אעבור את הספר 'כלי חרס בספרות התלמוד' שחיבר ר' יהושע בראנד (מתלמידי ישיבת יח"ל) שכתב ספר רב הממות בפירוט כל הכלים שהיו מציאים בימי חז"ל, ומשלב מאמרי חז"ל על כל כלי עם המציאות לפי מה שמצאו בחפירת הארכעלוגיא, [גם חיבר ספר כלי זכוכית בספרות התלמוד]. ובאמת מתחילה לא רציתי לעיין בספרים כאלו, דספרים שיש בהם עירוב טוב ורע כגון דא ישנם למאות, וכידוע גודל הסכנה לעיין בספרים שמחברם ינק ממקורות זרים וכמו שכתבתי למעלה.

שוב שמעתי מהרה"ג ר' בן ציון כהנא שפירא שליט"א (מו"ס פני אברהם) ששמע מאת הרב הופמאן ז"ל [שמשפחתו היתה מקושרת להחזו"א, וזקנתו תירגמה את המברק ששלח החזו"א לתלמידי ישיבת מיר ביון מלשה"ק לענגליש] ששמע מעד ראה ממקורבי החזו"א שהספר הנ"ל היה מונח על שלחן של הגאון החזו"א ועיין בו [ולא יתכן שזה היה בעת שחיבר את ספרו על מס' כלים, שזה חיבר כבר בהיותו בוילנא, והספר כחב"ה לא יצא רק בשנתו האחרונה של החזו"א]. וכן העיד ת"ח ידוע בירושלים ת"ו [הרוצה בעילם שמו] ששמע מ'אדם גדול המפורסם לתהילה

סטערבליד"ש מוויאו"ם (בעיר מעסעטשאסעס - ארה"ב), וכן מוויאו"ם ווילי' (במאנרא ניו יארק), וכן היסטארי"ק ריטשמוענ"ץ טאו"ן (בסטעטן איילענד ניו יארק), ותשואות חן להם על שנתנו לי רשות לפרסם תמונות שבמוזיאונים שלהם. וכן הבאנו כמה תמונות מהמוזיאון באקרעי"ק (בעלגיא) שצולם על ידי מערכת ה'קינדליין'. והננו להודות להרה"ח ר' מנדל הערש פאנעט ולהרה"ח ר' הערשל גרוס הי"ו שהועילו בטובם להעביר אותם לנו, וגם לרבות דודי הרה"ח ר' אלימלך האפשטיין שליט"א מבעלגיא שהמציא אותם לי ברשותם.

זכור לטוב אלו שחסו על זמני ומסרו בחפץ לב תמונות שיש להם ממקומות כאלו באר"י, ראשית הנני להודות לגליון 'מורה לצמח' שהסכימו ליתן לי תמונות שצילמו לצורך עלונם ותשוח"ח להרה"ג ר' אפרים פישל גרין שליט"א מקרית צאנז נתני' שהשתדל עבורי בענין זה, ולאחיו הרה"ג ר' ישראל גרין שליט"א שמסרם לי בחפץ לב, והנני להכיר טובה להרב ר' ישראל פאלאק שליט"א (מקרית צאנז נתני') ובניו שליט"א עורכי הגליון, וכן נתן לי הרה"ג ר' יחיאל גולהובער שליט"א מעיה"ק ירושלים תמונות ממה שנמצא באמתחתו כמה שצילם בעת הליכתו לטייל בארה"ק לאורכה ולרחבה תשוחח"ל, וכן קיבלתי תמונות שבכוכין שבאר"י של ימי התנאים ואמוראים ממוסד 'אתרא קדישא' תשוחח"ל. [ועדיין ישנם הרבה תמונות שחסר לי להבנת הרבה דברים, ויתברך כל מי שיעביר למכוננו מתמונות הנמצא ברשותו כדי להועיל לאנשים להבין דברי חז"ל וחידותם].

והשתדלתי בדרך כלל בתמונות שצילמתי כשהיה באפשרותי, שיראו צורות אדם או יד האדם וכדו' בכל תמונה, כדי שיעי' יבחינו בגודל הדבר, וכגון במטבעות, עשיתי את התמונות בתוך ידו של אדם, כדי להכיר את גודל המטבעות לפי היד, ויש בזה תועלת גדול.

גם נזדמן לידי תמונות מחיי אחינו שבארצות תימן שעד לאחרונה ממש עדיין חיו שם כפי שחיו אבותינו בזמן חז"ל ברובי הדברים, וקיבלתי כן מאנשים שנסעו לשם לפני עשרים שנה [כשעדיין חיו שם קהילות מפוארות של אחינו בני תימן], ה"ה הרה"ג החסיד ר' בציון פעלדמאן שליט"א ממאנסי, והרה"ג ר' שלמה אברהם פאלמאן שליט"א מב"פ, והרה"ח ר' נח קליין שליט"א ווסב"ג (מח"ס באבדן מולדתי - ביקור בתימן), תשוחח"ל. וכן קיבלתי רשות מהרב דניאל שפרבר מעיה"ק ירושלים (נכד הגה"צ אב"ד בראשוב זצ"ל בעל שו"ת אפרקסתא דעניא) מחבר ספרים רבים בענינים הללו - להשתמש בתמונות שבספריו והעתקתי חלק מן התמונות שבספריו, תשוחח"ל. ומקור התמונות שהביא בספריו יכולין לראות ברשימה שרשם בספריו שכבר ציין שם בעלי התמונות והודה אותם.

והיות שהתמונות של הספר הוא מורכב מן תמונות של הרבה אנשים וכולם יש להם זכויות על תמונתם, והיה קשה לי לציין על כל תמונה מוצא התמונה, על כן פשוט שאסור להעתיק שום צילום מספרא דנן בלא שיברר אצלי מיהו בעל זכויות התמונה וישאל אותו, ודי בזה.

ועכשיתי מאת מו"ר הגר"י וילנער שליט"א ששמע מאביו הג"ר משה זצ"ל (מח"ס עמק שוה), שסיפר שפעם הגיע חוקר אחד לגאון ישראל הגה"ק מראגאטשוב זצ"ל, ואמר לו שהוא חוקר איך היו הנשים מלובשים בזמן חז"ל, וכבר היה לו הרבה חומר על זה, וקשיזית ותייזיצים, ולא עלה בידו דבר ברור, והתחיל הגה"ק מראגאטשוב לתאר בדיוק איך היו מלובשים בחלוקות והעטיפות והירידים וכו' כפי מה שמבואר בדברי חז"ל, והחוקר יצא משם מבוהל, באמרו שמיד נעשו לו כל הספיקות ברורין, והשתומם דאף שלא היה הרה"ק חוקר ולא היה עוסק בזה כלל, אעפ"כ היה הכל מסודר אצלו בדיוק ממה שחזר על לימודו עד שהיה הכל מסודר להפליא. [וראה לקמן פרק טו שמתואר כפי מה שעלה בדינו, והנני להתאבל על מה שלא כתב החוקר הג"ל מה שאמר לו הגה"ק זצ"ל בפירוט, ואם כתב לא הגיע לידי].

תמונות

כמה טרתי רבותני הראשונים לצייר כמה ציורים כדי לבאר ביותר דברי התלמוד, וידוע מה דמאתמרי בפומי דאינשי 'א בילד רעדט מער ווי טייענעט ווערענער'. מעלה גדולה הוא התמונות של כלים שהם דומים לכלים שהשתמשו בזמן חז"ל, או בכלים ישנים שאכן נמצאו בחפירות במקומות שונים, וכגון מן ה'תורה מוויאו"ם או שאר מוויאו"ם. ובפרט מאלו דברים שמוצאים ברחבי ארץ ישראל בעת שחופרים עיירות ישנים בני ב' אלפים שנה, אמנם זאת פשוט שאין יכולין לסמוך על דבריהם כי הוא זה רק להבין ולהשכיל דברי חז"ל והראשונים במלאכים, וח"ו לעשות מסקנות שונות כפי מציאות שחופרים לבאר איזשהו דבר שלא כמו שפירשו הראשונים ח"ו ראה לעיל בענין זה. ולא ראינו אינו ראה ואכמ"ל. וכן תמונות של כמה דברים שעדיין יש מקומות שיכולין לראות את האופן עשייתו בזמן חז"ל, וכמו שהעיר לנו הרב ר' אשר אנשיל כ"ץ שליט"א מארה"ק לציין שעל תמונות האלו נאמר כל מה שברא הקב"ה לא ברא אלא בשבילנו. ובזמננו שאין אנו חיים עם מציאות שהיו דרים בזמנם המציא ה' שיהיה אפשרות לפרסם תמונות מזהירות מכל מה שנמצא בעולם בדפוס נאה ומשובח ויאר את מה שענינו לומדות.

מקורות התמונות

לצורך זה הלכתי לכמה מקומות ועשיתי מהם תמונות, כגון מן כמה שוקים ובתיים או הצירות מעיירות ישנות כגון ציפורי העתיקה, מוודיעין העתיקה, עיה"ק ירושלים העתיקה תובב"א, וכן הלכתי לכמה מוויאו"ם כדי לראות את הכלים שמצאו בחפירות הארכיולוגיא, כגון מוויאו"ן ישראל (בעיה"ק ירושלים), מוויאו"ן ארצות המקרא (בעיה"ק ירושלים), וכגון ליווי"ג תורה מוויאו"ם (בברוקלין ניו יארק, ובערי הקעטסקילס), וכן לכמה מוויאו"ם שהם מעמידים את הדרכי חיים של ימים ההם שיוכלו לראות אותו בזמננו, כגון בעיר קצרין (בגליל ארה"ק), וכן 'כפר חשמונאים' (בשילת) שהעמיד מר. זוהר ברעם נ"ו ותודתי על מסירתו הנפלאה, וכן כמה מוויאו"ם שמעמידים את דרכי החיים שלפני מאה או ב' מאות שנים כגון אל"ד

מקורות ובירורים

הסגנון הזה והלשון ההיא, על הלומד מדבריהם להנהגת המעשה בלי הבן בגמרא, מבלי שימצא בקשתו בדבריהם, עכ"ל החזו"א.

ומדבריו הקדושים יש ללמוד הרבה במה שנוגע לספר זה בימים ההם, ועכ"פ לעניננו מובן למה היה החזו"א רוצה לברר את צורת הכלים שבזמן חז"ל שרק אז אפשר להוציא איזה דבר הנוגע להלכה מהמשניות, אמנם פשוט שאי אפשר לבנות דברים על השערות כל זמן שאינו ברור שזהו הכלי שדברו בו חז"ל. ועכ"פ וודאי שמועיל להבנת עצם דבריהם שזהו עיקר מה שנוגע לנו את המשניות וכדבר החזו"א זצ"ל.

להנהגת המעשה, כי הדמיון של המעשים למה שבאה בתורה עליהם, צריכה לחכמת החכמים שבכל דור ודור להורות לעם את המעשה אשר יעשו, ונופלת בהם המחלוקת כטבעם דברים שכלים, ותלמידיהם של ר"מ ור"י אשר ידעו את הכלים ההם ופולגות רבותיהם בהם ידעו גם לדון מהם למעשים אחרים, אבל אנו אין לנו ללמוד משמות הכלים שום דין והעתקת הפוסקים שמות האלה וכיוצא בענינים אלו, הוא לתועלת הגעת הידיעה הברורה במשנה ובגמרא שהיא תכלית ידיעת התורה, וזה כונת הפוסקים בספריהם במקומות הרבה, ולא חדלו לעשות סגנונם ולשונם ממה שיהי' תועלת להתלמידים בהבנת הסוגיא על מכוונה, אף שיכביד

או לשאול מרביתו], וזה היה עוד בחיי רבו 'רבינו הקדוש' (עי"ש בגמ' [וראה במשנה בכורות שני פרקים פרק ו' (מדף לו. ואילך) ופרק ז' במומי הבכור], הרי שהיה מוותר ללמוד תורה מפי רבינו הקדוש כדי שיוכל לראות המציאות הנכון של דיני תורה"ק על בוריו, ולא יטעה בהוראה ח"ו, והוא מבהיל על הרעיון.

ולא דבר ריק הוא המלמד לחבירו מציאות הדבר אלא המלמד מציאות שמועיל להבנת איזה משנה נחשב לרבו למשנה ההוא שמבין על ידי זה, וכמבואר בדברי חז"ל (ב"מ לג.) כאשר נחלקו התנאים בגדר רבו שלמדו חכמה שאבידת רבו קודמת, ר' יוסי אומר אפי' לא 'האיר עיניו' אל במשנה אחת זה הוא רבו, אמר רבא כגון רב סחורא דאסברן זוהמא ליסטון, ולא הייתי יודע מזה כלי הוא, ולמדני שהוא כו' (ראה לקמן בספר זה בפרק ב' תיאור וביאר כלי הזה), ובגמ' שם ובראשונים מבואר שאף חכמים דפליגי על ר' יוסי היינו רק לגבי דין אבידה אבל לכמה דינים כו"ע מודה לר' יוסי.

מסופר בספר צבי לצדיק – תולדות הרה"ק ר' צבי הירש מזידיטשוב זצ"ל בעל העטרת צבי (עמ' יח אות טו), שפעם אחת אמר הגאון ר' יעקב אורנשטיין זצ"ל אבד"ק לבוב (בעל הישועות יעקב) להרה"ק מזידיטשוב זצ"ל מתוך שיחה ידידות: רבי מזידיטשוב, לשם מה נוסע כת"ר אל רבו ללובלין, ואני יודע ועד כי לא לתורה שלו הוא צריך, ואם ללמוד ממנו מוסר ויראת שמים, המבלי אין תורה בישראל במקומו ובביתו, הלא לפניך תורה שלמה, ש"ס ומדרשים וספרי הזוהר מלבד ספרי מוסר ויראים לאין מספר שיש בהם תלי תלים של יר"ש, הרבה יותר ממה שהוא לומד אצל רבו, ובכן טרחתו דמור וביטול תורה שלו על שום מה? פתח רבינו את פיהו בחכמה, ואמר לו: יודע אנכי במר, שנהירין לו שבילי דמסכת עירובין וציורי כל המבואות שבה, כשבילי דמתא, ואעפ"כ אין כל ספק אצלי, שאם יבוא אליו מי שהוא ויאמר לו, שבעיר פלונית ישנה 'מבוי העשויה כנדל' (עירובין ח:) שנשארה בצורתה הישנה כמו שהיתה בימי חכמי הש"ס, אעפ"י שצורת מבוי כזו ידועה לו לכל פרטיה כאילו ראה אותה בעיניו, בכל זאת היה מטריח את עצמו לנסוע ההיא, כדי לראות בעיניו מבוי זו כמו שהיא בעיניה, כי סוף סוף אינה דומה שמיעה לראיה. והוא הדבר סיים רביה"ק באש קודש, גם בנסיעתו אל רבותי, אמת ויציב שיש לנו תורה שלמה של מוסר ויר"ש וזהו"ק וספרי יראים, אבל סוף סוף אין בהם לפנינו רק אותיות שאין בהם רוח חיים, בעוד שברבותי אני מוצא תורת חיים, זאת אומרת ש"ס ומדרשים חיים וקיימים לפנינו, שאפשר לראותם בעיני הבשר, ולשמוע דבריהם דברי אלקים חיים, מפיה ולא מפי כתבם. מבוי העשויה כנדל, שאינה מצויירת רק על גבי נייר, כי אם אותה בעצמה בצבינה ובתארה כמו שהיתה לעיני בעלי הש"ס, ואין אתאפק איפא ואשאר קפוי על שמרי ביתי, ולא אכתת את רגלי אפי' אלפי פרסאות כדי לקבל פני רבותי וזוהר חיים...!

וז"ל הגאון בעל 'תפארת ישראל' על המשנה באבות שני מגופות של יוצרים (פ"ב מ"ד בועז אות ח), וארד אל בית היוצר, וארא והנה הוא עושה כלי על האבנים (מלשון הפסוק בירמי' יח, ג), וזאת חזיתי ואספירה שכשרוצה לעשות חלל הכלי, מושב ביצת הטיט וכו', ובראותי כן אז האיר ה' עיני להבין דברי משנתינו בלי שום גמגום וכו', ולשני פעולות הנ"ל וכו' היה להיצר בזמן המשנה ב' כלים וכו', וברוך ה' שביאר עיני להבין משנה זו בלי שום פקפוק נשאר וכו', עכ"ל.

ובנהרי אש (ליקוטי דיבורים, כב, ט) מסופר על הגה"ק ר' שמעון מזעלחוב זצ"ל הי"ד – משגיח בשיבת יח"ל: ה' כל כך אדוק בתורה להבינם על בורין, שבעת שלמד מס' כלים ואהלות עם התוספתא, ורצה לידע בדיוק הדברים שנאמרו בהלכות תנור (פ"ה ופ"ח דכלים)

וברצוני לפרסם ולציין שאף שידעתי גם ידעתי שבאמת יכולין למצוא הרבה מאוד תמונות על ה'אינטערנעט', וכמו שאמרו לי כמה אנשים שהדרך היחידה שאוכל לעשות את ספרי הוא רק אם אלך לחפש ידיעות ותמונות על האינטערנעט, ואצטרך להשתמש בהיתרים שונים, אמנם לא רציתי להשתמש בכלים שנאסרו על ידי כל גדולי ישראל, ואין זה רצון ה' לעשות כן, ועל כן הסתפקתי בכמה שיכולתי לצלם בעצמי, או מה שהמציאו לי ידידיי. וכן שכרתי גוים שיחפשו לי על האינטערנעט תמונות של ימים ההם כפי מה שעדיין חיים בכפרים ערביים וכדומה, וכן תמונות ממיני צמחים ובהמות וכדומה, והם בדוגמות 'שבת גוי' שמשתמשים לצורך מלאכה בשבת, ודבר זה לא גרע [אמנם יש שטענו דאולי יש בזה אמירה לנכרי שבות...], וזכה נעשית מלאכתו על ידי אחרים, ואקוה שמחברי ספרים ילמדו ממני שלא להשתמש ברע לצורך הטוב.

גודל מעלת ראייה במציאות הדברים שלומדים

ואם אמור יאמר למה אין די בלימוד התורה כפי מה שמבינים ומתארים את הדברים כפי מה שמובן בלימוד המשנה וגמ', ומהיכי תיתי מהלך הזה להשתדל ולראות ולהבין המציאות של כל דבר שלומדים, על כן הנני להביא מגדולי ישראל איך שהיו מעדיפים את הבנת דברי חז"ל אחר ראייה במציאות הדברים.

ראשית מי לנו גדול מרבין של ישראל משה רבינו שמנו חז"ל כמה דברים שנתקשה בהם משה עד שהראה לו הקב"ה, וז"ל הגמ' (מנחות כט.): תניא ר' יוסי ב"ר יהודה אומר ארון של אש ושלחן של אש ומנורה של אש ירדו מן השמים וראה משה ועשה כמותם, שנאמר "וראה ועשה כתבנותם [בתבנותם] אשר אתה מראה בהר" וכו', אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן גבריאל חגור כמין פסקיא היה והראה לו למשה מעשה מנורה דכתיב "וזה מעשה המנורה" (פירש"י: אזור כדרך אומנין שרוצים לעשות מלאכה נאה, חוגרין עצמן שלא יהיו נגררין בבגדיהן), תנא דבי ר' ישמעאל שלשה דברים היו קשין לו למשה עד שהראה לו הקב"ה באצבעו, ואלו הן מנורה וראש חודש ושרצים, מנורה דכתיב "וזה מעשה המנורה", ראש חודש דכתיב "החודש הזה לכם ראש חדשים", שרצים דכתיב "וזה לכם הטמא" וכו', ויש אומרים אף הלכות שחיטה (ופירש"י: לא היה מבין מהיכן הוא מוגרמת), עכ"ל הגמ'. ואף שוודאי יש בזה סודות התורה, אבל גם יש בזה לימוד לדין עפ"י פשט, דכל שכן לדין אנן יתמא דיתמא (כתובות קו.) בלי דעת (עי' רש"י בעבו"ז יג: ובחולין קיא:) הדין הלומד מן ההדיוט (עי' רש"י בריש פ' ויקרא) שיש הרבה דברים שאנחנו מתקשים להבינו, עד שאנו רואים.

ובמדרש (תנחומא פ' ויקהל סי' ג) איתא: בשעה שאמר הקב"ה למשה בהר על מלאכת המשכן, הראהו כל כלי וכלי היאך לעשות, שנאמר "וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה" (שמות כה, מ).

ועוד מבואר בגמ' (חולין מב.) תנא דבי ר' ישמעאל, זאת החיה אשר תאכלו, מלמד שתפס הקב"ה מכל מין ומין, והראה לו למשה, ואמר לו זאת אכול, וזאת לא תאכול. וראה ברמב"ם ריש הל' מאכלות אסורות: מצוות עשה לידע הסימנים שמבדילין בהם בין בהמה וחיה ועוף ודג וחגב שמותר לאוכלן, ובין שאין מותר לאוכלן. וכן דרשו חז"ל בתורת כהנים עה"פ (ויקרא יא, מז) "להבדיל בין הטמא ובין הטהור": לא בלבד השונה, אלא בידע איזה טמא ואיזה טהור, וכן הביא רש"י סוף פ' שמיני על פסוק זה בזה"ל 'שתהא יודע ומכיר ובקי בהן'.

ועובדא נוראה מובא בגמרא (סנהדרין ה:) שהאמורא 'רב' אמר: 'שמונה עשר חדשים גדלתי אצל רועה בהמה, לידע איזה מום קבוע ואיזה מום עובר', [ולא הסתפק לשאול מן הבקאים כגון מן הרועים,

לקבלת טומאה, ונסע מרחק גדול עד בוכארא בארץ רוסיה ושם אצל אחינו הספרדים ראה אותו התנור הנזכר במשנה ותוספתא, המרחק מן זעליחאב עד התם הוא בערך ד' אלפים קלמ"ט.
והעיר בזה מו"ר הגר"י זילבער שליט"א שכל זה היה על דברים פרטיים שבמקרה לא ידעו היו טורחים ומשתדלים לבקש לתור

אחרי המציאות כדי שיבינו הלכה אחד שלא הבינו על בוריו, וכל שכן בימינו שרוב ימי חיינו הוא שונה מאוד והרבה מאוד דברים שלומדים אין מבינים, ודאי שצריכים להשתדל להשיג להבין את המציאות ולראות עין בעין עכ"פ תמונות שנמצאים בעינים אלו ועי"ז להבין דברי חז"ל לאשורו.

פרק כו

בזמן הזה

נכתב על ידי מו"ר הגאון רבי יוסף זילבער שליט"א מח"ס גביע הכסף

האידנא...

אותו אלא לקיים מצות ציצית [וי"א שאין במניעתו עונש בעידן דריתחא], וי"א שלכן אין צריך שיעור לטלית קטן^י.

תפילות שלנו – אין אנו מכוונים בתפלותינו כראוי, לכן גם חתן קורא קר"ש ומתפלל ואינו יוהרא, ואין להתפלל נדבה, ועוד דינים.

שליח ציבור שלנו – אינו פוטר את שאינו בקי, [אין אדם יוצא בחזרת הש"ץ כשמפסיקים בפיוטים].

נפילת אפים שלנו – אין נופלין ממש על אפים אלא בהטיית הראש לבד^י.

קריאת התורה שלנו – אין העולה קורא בעצמו אלא הש"ץ, וי"א שלכן גם סומא יכול לעלות.

ספרי תורה שלנו – היות ואין אנו בקיאים בחסידות ויתירות, לכן בטעות כזה אין מוציאין ס"ת אחר^י, וי"א שמה"ט אין מצות כתיבת ס"ת בזמן הזה^י.

ספרים שלנו – היות ואינם על הקלף, ובדיו, אלא בדפוס על נייר אין להם קדושת ספרים גמורים^י.

תלמידי חכמים שלנו – אין לנו דין תלמיד חכם בזמננו [לגבי ליטרא דדהבא, ולראות סכין לעצמו ביו"ט^י].

עמי הארץ שלנו – אינם עם הארץ גמור כמו בימי חז"ל שלא קרו קריאת שמע שחרית וערבית^י.

כהנים שלנו – אינם אלא כהני חזקה, וי"א שהם בגדר ספק כהן, וי"א שמהאי טעמא אין נשיאות כפים בכל יום בחוץ לארץ.

נשים שלנו – כולן חשובות, ואין מראות תכשיטיהן, וי"א שמחוייבות בהיסיבה בליל פסח^י.

נכרים שלנו – אינם עובדי עבודה זרה, לכן מגעם וסתם יינם אינו אסור בהנאה בדיעבד^י. ומותר לשאת ולתת עמהם ביום חגם^י.

בית הכסא שלנו – אינו בית הכסא גמור אלא כבית הכסא דפרסא^י, וכל שכן הדפנות אין להם דין דופן בית הכסא^י.

טליתות שלנו – אינו בגד חשוב לעצמו שאין לובשין

מקורות ובידורים

י עיין או"ח סי' ש"ג [וראה לעיל פרק טו באריכות בענין זה].

ה או"ח סי' תע"ב סעי' ד'.

י יו"ד סי' קכ"ג.

י יו"ד סי' קמ"ח.

ח [ראה לעיל פרק י' בהערה שהבאנו מחלוקת אחרונים בענין זה, ועי"ש מילתא בטעמא].

ט חזון איש.

י [ראה לעיל פרק טו שהבאנו סיבת הדברים איך ומתי נשתנה המציאות].

יא תוספות ערכין ב' ע"ב.

יב ערוך השלחן סי' ט"ז סעי' ה'.

יג מג"א ריש סימן תקצ"א.

יד [ראה לעיל פרק ט' מה שהארכנו בענין זה].

טו או"ח סי' קמ"ג.

טז שאגת אריה.

י עיין או"ח סי' מ' משנ"ב סק"ד, קס"ג סעי' ד', יו"ד סוף סימן רע"א.

וראה בספה"ק בני יששכר (מאמרי סיון מאמר ה' אות יא) על מאמרם בילקוט (משלי רמז תתקס) אם ביקשת ליטול עצה מן התורה הוה נוטל' וכבר הביא על זה החיד"א בדבש לפי בסוה"ס (מערכת ת' מאמר האחרון) 'שכתבו' ז"ל דבכלל זה לפתוח ספר לראות פסק המזדמן (וכמ"ש החיד"א בשו"ר ברכה יו"ד סי' קעט אות ו', וציין לעיין בקונטרס חיים שאל ח"ב סי' לח אות מא), וכתב על זה הבני יששכר

א יו"ד סי' רמ"ג. [מכאן ואילך - בתוך הסוגריים - הם דברי התלמיד: הנני להעיר, דמקור הדבר שאין לו דין ת"ח בזמן הזה כ"פ הרמ"א ביו"ד (סי' רמג סעי' ב' ובסעי' ז) בשם התורה"ד (סי' שמא) ומהר"ק (שורש קסג) ומהר"י ווייל (סי' קסג) דאין לנו דין ת"ח לענין זה דהמבייש ת"ח נותן לו ליטרא דדהבא, ובש"ך (חור"מ סי' א' ס"ק יט) הביא שבתשובות הר"י מטרנא (סוף סי' מז) חולק על זה, ודחה בשתי ידיים וס"ל שיש לו דין ת"ח לענין ליטרא דדהבא, ועי' מש"כ בתפחי תשובה (יו"ד שם סק"ג), ויש לציין שלכאורה כן דעת הטור (חור"מ סי' תכ סעי' מ') ובשו"ת ריב"ש (סי' רי"ז) המובא בדרכי משה (שם סעי' ג), אלא שהרמ"א שם ציין לעיין ביו"ד. ועכ"פ עיקר הנידון הוא רק לגבי המבייש ת"ח שמבואר בירושלמי שרק ת"ח גדול כעין גדולי האמוראים (עי"ש). משא"כ לשאר דינים מהיכי יתני ליתן כלל שאין לנו ת"ח, וכן קי"ל לכמה דינים וכגון בה"ל שבת (סי' שיד סעי' יב), ובה"ל תענית (עי' מג"א סי' תקע"א סעי' ב). אמנם במגיד משנה כתב (פכ"ג מה"ל שבת ה"ג) על מה שהשמיט הרמב"ם ההיתר של הערמה לצורבא מדרבנן לעבור במברא (שבת קלט:) 'וזהו שלא הזכיר רבינו הדין ההוא כלל לפי שאין צורבא מרבנן מצוי, והעתיקו המג"א (או"ח סי' שלט ס"ק יג) בזה"ל: אסור להערים וכו' ואפי' לת"ח דאין בזמן הזה ת"ח' עכ"ל, ומה שבס' ש"ד פסק המחבר שת"ח יכול להערים ביאר המג"א (סי' שיד ס"ק טז) דאף דהאידנא דאין לנו ת"ח וכמו שכתבתי בס' שליט מכל מקום מדיון זה שרי הואיל והרמב"ם ס"ל דהערמה זו מותר לכל אדם עכ"ד, והיינו כיון דדעת הרמב"ם דבדיון זה כל אדם מותר, אף דלא קי"ל כן, אעפ"כ הקיל המחבר אף לת"ח שבזמננו, והנה באמת לשון המגיד משנה אינו שאין לנו ת"ח, אלא שלא מצוי צורבא מרבנן, ועל כן לא הזכירו הרמב"ם (וכבר הקשו עליו הרי הרמב"ם כתב גם דינים שאינם שכיחים ראה המצויין בספר המפתח להרמב"ם פרנקל), ולא שאכן יש איסור לכל אדם כאילו אי אפשר שיהא ת"ח שיהיה נכלל בהיתר זה אלא שבזמן התלמוד היה מילתא דשכיח הזכירו הגמ' אבל בזמן הרמב"ם כבר היה צורבא מרבנן מילתא דלא שכיח ולא איירי בו, ולשון המג"א כנראה הוא לשון מושאל מהדין של ליטרא דדהבא שאמרו שם הלשון אין לנו ת"ח בזמן הזה].

י או"ח סי' תצ"ח.

י עיין או"ח סי' קצ"ט. [וראה לעיל פרק כ"ג באריכות אודות העמי הארץ בימים ההם].

- (יד) לימוד תורה שבעל פה שלנו – אינו בעל פה אלא מתוך הספר משום עת לעשות וגו', וי"א שמהאי טעמא לא שייך עוד דין השוכח דבר אחד ממשנתו וכו'.
- (טו) ברכות הדימון שלנו – אינו עיקר דימון, שאין המזמן מוציא כל השומעים אלא כל א' מברך לעצמו.
- (טז) חלומות שלנו – אינם כמו בימים קדמונים אלא רובם מהרהורי הלב ובלבול זכרונות, לכן אין חוששין כל כך להתענות עליהן ובפרט בשבת".
- (יז) דרכים שלנו – היות שאינם רחוקים מן הישוב אינם בגדר 'דרך' לענין איסור יחוד, וי"א גם לגבי תפילת הדרך.
- (יח) בית הכנסת שלנו – אינו בקדושת בית הכנסת שעשויים על תנאי, ובפרט אלו שעשויים לכתחילה להיות רק 'שטיבל' או 'קלויז'.
- (יט) רשות הרבים שלנו – אינו רשות הרבים היות שאין ששים רבוא בוקעים בו וכו'.
- (כ) חצירות שלנו – אינם בגדר חצר שבזמן חז"ל שהיו דרים ומשתמשים ועושים כל צרכיהם בחצר^{כא}.
- (כא) נר שבת שלנו – אינו לאורה ואף לא לתוספת אורה שכבר מאיר אור העלעקטר^{כב}, ואין בו משום שלום בית, והוא רק לכבוד.
- (כב) יינות שלנו – אינם חזקים כמו בזמן חז"ל ואין צריכים מזיגה במים^{כג}, ומותר להתפלל לאחר שתיית רביעית יין^{כד}. [ובענין יינות של זמננו עד כמה אחוזים נקרא יין לגבי קידוש והבדלה ראה הערה^{כה}].
- (כג) בדיקות חמץ שלנו – אינם עיקר הבדיקה שכבר ניקר כל הבית מקודם, ולכן אין חוששין לבדוק שוב

מקורות ובירורים

רחבות, ואע"פ דהן מוקפין לדירה, ודינן כחצר לכל מילי, מכל מקום דין מבוי צריך חצר דוקא, שיהא עיקר תשמיש הבית שם, וכמו שהיה בזמן חז"ל באופקים החמים, גם במבוי היה תשמיש דירה, ואינו כן במבואות שלנו עכ"ל. אמנם דירה ממש לא נקרא רק הבית אבל 'חצר' לאו בת דירה הוא (רש"י עירובין ע"א ע"ב ד"ה ומשתתפין במבוי ביין). והחזו"א כתב כן לגבי כמה דינים שחצירות של חז"ל אינו דומה לחצירות דידן.

וכ"כ החזו"א (בי"ד סי' קסח אות ו) לגבי מזוזה שמש"כ הפוסקים (ט"ו י"ד סי' רפט ס"ק ד) בשם מהר"ל (שו"ת מהר"ל סי' צד) שבדלת הפתוחה לחצר צריך ליתן מזוזה בפתח היוצא לחצר, זה רק בימיהם שהיו משתמשים בחצר משא"כ בזמננו שעל פי רוב אין עושים תשמיש הבית בחצר, וז"ל: וגם דברי המהר"ל אינו אלא בחצר שלהם שהיו משתמשים בו בטחינה ובאפי' ובשתיחת פירי ושאר צרכים, ופעמים אוכלים וישנים כדרך החקלאים בימים ההם, אבל אצלנו אין החצירות רק לאויר, ולכן כתבו הפוסקים שאין לנו דין מבוי שאין חצרות פתוחות לעזבו עכ"ל, ועי"ש המשך לשונו.

[אמר המחבר העיר לי הגאון ר' שלום גליק שליט"א דומ"ץ טאהש ווסב"ג וראש ישיבת שאפראן, שזה נפקא מינה במחלוקת פוסקי זמננו לגבי 'פארטש' [המכונה בזמננו 'מרפסת', אבל באמת אין זה מרפסת דנזכר בהלכות מזוזה ראה מש"כ למעלה (---) מהו מרפסת של זמן חז"ל] איזה צד צריך ליתן המזוזה לימין הנכנס לפארטש או לימין הנכנס לבית דלדברי החזו"א בזמננו צריך ליתנו בימין הנכנס לבית].

וכן סבירא ליה להחזו"א לגבי דין הדלקת נר חנוכה שבזמננו אין להדליק בפתח החצר כיון שבזמננו אין משתמשים בחצר כשתמיש הבית (שו"ת אג"ת נדב"ר ח"ה סי' ל"ט בשמו). והגרי"ז מבריסק חלק עליו בזה שגם בזמננו יש להדליק בפתח החצר הפונה לרשו"ה (שם, והוא בפסקי תשובות סי' תע"א אות ד').

^{כב} או"ח סי' צ"ט.

^{כג} ערוך השלחן.

^{כד} [אמר המו"ל הנה כתבו הראשונים כגון ברש"ם בפסחים קח: ד"ה ידי חירות דיינות של זמננו אינם חזקים כל כך וכנ"ל, וכ"כ בטור או"ח סי' רע"ב ובשו"ע שם סעי' ה' ברמ"א, והנה שמעתי דבר חידוש מהגאון ר' ישראל דוד הארפענגס שליט"א מח"ס ישראל והזמנים ושו"ת נשמת שבת ועוד, (וכן הביא בספרו נשמת שבת ח"ב סי' צ"ב בשם קובץ בית אהרן וישראל גליון פב, עמ' צו) דמש"כ הראשונים זה אמור רק במקומם באיראפע, אבל במדינתנו יש ג"כ חין חזק.

והוא דטבע הענבים שע"י הצוקר שבו כשעומד ותוסס, נתהפך הציקער ונעשה 'אלקעהאל' ועי"ז נעשה יין, והנה הצוקער שבתוך הענבים נתהוים ע"י השמש, וכמו שאמר הכתוב וממגד תבואות שמש (עי' רש"י), וענבים העומדים נגד השמש במדינות שבימות הקיץ יש הרבה שעות של היום חום היום, כגון ארץ ישראל או קאלפארניע נעשה הרבה חלקים של הענב צוקער.

והטבע כשעושים ממנו יין וממתינים שכל הציקער יתבשל, ישאר בו 16-15 (ביין הכי חזק הוא 16 וביין משובח הוא 15) חלקים של היין אלקעהאל, והשאר יהיה יין (שכן הטבע שכל ב' חלקי צוקער נעשה חלק אחד אלקעהאל), ויין של 12 פראצענט אכן הוא חזק מאוד (והוא יין יבש, אלא שכהיום מתחכמים ומעמידים את היין

דלפי"ז קשה למה הוצרכו בדרות התנאים והאמוראים לשאול לתניוקות פסוק לי פסוק. הנה להו להביט בעצמם בספר, יש לומר, בימיהם לא היו דפוסים והיו נכתבים תנ"ך בקדושה בגלילה, לא היו רוצים לטלטל כתבי הקודש בשביל צרכיהם עכ"ל.

[והנה אף שבאמת גם בזמננו היה לנו להשתמש בספרי תורה כדי ללמוד בו ולהעביר בו את הסדרא והרי על זה ציוה לנו ה' לכתוב ספר תורה כדי ללמוד בו, ותקנת קריאת התורה אינו מה"ת רק מתקנת משה ועזרה משא"כ סתם לימוד התורה ליחיד זהו טעם מצות כתיבת ספר תורה, ואכן נהגו כמה צדיקים להעביר בו את הסדרא, אמנם ביאר לי הגר"י זילבער שליט"א שלא כל הרוצה ליטול את השם וכמו שכתבו הפוסקים שאין לטלטל ספר תורה משום בדיוני, דשאני זמננו מזמן חז"ל שכיין שלא היה להם חומשים היו רגילים להוציא את הספר תורה וללמוד בזהירות יתירה וקדושה רבה, אבל בזמננו שרגילים ללמוד בחומשים אין אנו מורגלים כלל אין צריכים לזהר ללמוד בספרי תורה, וצא ולמד כמה הזהירו רבותינו על איסור הדיבור בשעה שהספר תורה הוא פתוח, וצריכים לעמוד בעת הליכתו, וס"ת שנפל צריכים להתענות על זה וכל זה אינו בסתם חומשין, ועל כן אין להוציא בזמננו ספר תורה סתם כדי ללמוד בו אף שבזמן חז"ל היו נוהגין כן עכ"ל].

^כ ערוך השלחן.

^{כז} או"ח סי' קפ"ג.

^{כח} [אבל ידוע שרבוה"ק הנהיגו שהבתי מדרשים לא יהיה עליהם קדושת בית הכנסת, והצדיקים היו גם מתניין שגם לא קדושת בית המדרש כמבואר בשו"ת דברי חיים (ח"ב ח"מ סי' לב) דהבתי מדרשות של הצדיקי הדור שמייחדים בביתם אין להם דין בית הכנסת כלל, שהרי אנו רואים משתמשים בו בדברים שאינם רשאים להשתמש בביהמ"ד סתם אפי' ע"י תנאי במקומו שעושים סעודת נישואין ושוחקין בשמחת מצוה כנהוג, אשר אין רשאים לעשות כן בביה"כ אחר וגם ישינים בה שינת קבע דאסור עפ"י דין גם עם עושין תנאי וכו' עי"ש.

והנהי צ"ע ענין גדר קדושת ביה"כ שלנו מדברי הגר"י זילבער שליט"א בשם הגר"א פ' הערשקאביטש זצ"ל: כבר כתבו האחרונים (שו"ת דברי חיים ועוד) שאנו בונים על תנאי (וכדעת או"ז דתנאי מהני גם ביישובן) שאינו ביהמ"ד כלל רק שטיבל, ומותר לאכול שם אף בלי דוחק, ונ"מ מאחר שסוף כל סוף המקום מיוחד לתורה ולתפלה אסור להשיח שם שיחות בטילות ולהתנהג שם בקלות ראש וכדומה, (אך התנאי מועיל שאין האיסור גדול כל כך כמו שיחה בביה"כ גמור), ובדאי נחסר בזה מעצם קדושת ביה"כ (שמסוגל יותר לקבלת התפלה וכו') ויש מעלה להתפלל בביה"כ גמור, [אבל גדולי הדורות ראו צורך לעשות כן, והכריעו מדעתם שמוטב להפסיד ממעלת קדושת ביה"כ מליכשל באיסור שיחה וקלות ראש בביה"כ שנוצרו חמור והעולם מזלזלים בו] עכ"ל, אמנם היות שביה"כ שלנו גם לומדים שם במשך היום, יש גם מעלה של בית המדרש].

^{כט} חזו"א בהל' עירובין (או"ח סי' כ"ו) [צ"ל אות מב] דלפי"ז לא מהני עירובין חצירות בחצירות דידן, הכי שיש חדרים חיצונים שאינו אוכל בהם, דהחדר שאוכל שם בשבת הוא הבית, ושאר חדרי הבית הם כחצר לגבי בבית [אם הם ראויים לאכול שם], והרי זה דומה לחצירות הפתוחים למבוי שאי אפשר לערב עד שישתתפו. ולפי"ז צריכים לעשות שותף אף בחצר אחת כשמערבין אותה לבדה בכריכים שמצוי הדבר שאין אוכלין בבתי בראי, ולפי זה צ"ל הא דהוזכר עירובי חצירות בחצר, מפני שהיו אוכלין בבתי בראי וכו' עכ"ל, וז"ל החזו"א (שם אות כג): והלכך לדידן דלית לן מבוי היתר בלחי, משום דאין חצירות פתוחות למבוי שלנו, דחצירות שלנו הן

כאילו גמרו לאכול], וכן כל השינויים שעושים כדי שישאלו התינוקות אין קיימים עוד בזמנינו^י.

(כו) היסיבה שלנו – אינו דרך חירות הואיל ואין דרכינו בהיסיבה, לכן י"א שבזמן הזה אין להסב, ולהלכה סומכין על כך בדיעבד בד' כוסות אחרונות וכן נשים^י, וכן לגבי קביעות סעודה קיי"ל דשיבה שלנו כהיסיבה שלהן^י.

בכל החורים וסדקים [וי"א שבלי הנחת עשרה פתיתין אין לבדן].

(נד) מצות שלנו – דקים מאוד, ואין בהם איסור נפוחה [וי"א אף לא כפולה], ואין בהם כדי חלוקת שתי כזיתים כל אחד מן המסובים^י.

(נה) קערה שלנו – אינו קערת האוכלין של כל המסובין כמו שהיה בימיהם [שבעיקרתו יחשוב התינוק

מקורות ובירורים

באמצע תהליכו כגון כשעדיין רק 7 חלקים הוא אלקהאל ועדיין יש בו צוקער של הענבים – וזהו היין המתוק או חצי יבש דו"ק. ועל כן היו מוזגין את היין עם מים שלא יהיה חזק כל כך.

משא"כ במדינות איראפ מקום מגוריהם של רבותינו הראשונים (וכן באפ סטעיט ניו יארק שכעת נוטלים משם היין שאינו חזק כל כך) שם לא מגיע החמה בתוקפו כל כך שעות של היום וממילא אינו נכנס כל כך צוקער בתוך הענבים וממילא לא היה היין חזק כל כך, וממילא אינו טוב כשמוזגים אותו.

ולפי"ז אמר לי הגאון הנ"ל שיש להורות בדבמננו שמעמידים את היין באמצע התהליך ואינו חזק כל כך הוי ליה הדין של מזיגה, וכיון שמפורש בגמרא שמזיגה הוא עד ג' רביעיות, א"כ כל שעדיין הוא יותר משלש פראצענט עדיין חמרא הוא, אבל כל שפחות מכן כבר אין לו דין יין.

אבל יין שהוא חזק כגון 15 פראצענט (אלו באים עפי"ר מקאליפארניע וכדו' וכו"ל) יין זו היינו היין שדיברו בו חז"ל שטוב יותר כשהוא מזוג משאינו מזוג, וא"כ אולי גם בדבמננו אין לקדש עליו בלי מזיגה כיון שאינו טוב בלי מזיגה (ועכ"פ מי שאכן אינו אוהב יין חזק יבש), אלא שאולי י"ל דבזה נשתנה הטבעים ומותר לקדש עליו.

וכן פסק גם בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' מ"ב אות ט'), שכתב: גם בתקופתנו, ישנם יינות חזקים דאפילו רוב מים אין מבטלים מהם תורת יין, ע"ש. ודבר זה נוגע מאוד לגבי ליל פסח, שצריך לשותת ד' כוסות של יין, שלפי"ז בדבמננו מותר להוסיף אפי' רוב מים, וכ"כ הגרי"ד הרפנס שליט"א הנ"ל בספרו מקדש ישראל לפסח.

וראה שם בקובץ בית אהרן וישראל, שהביא עוד ראייה חזקה, שהרי מבואר בגמ' (כתובות ח:) שתיקנו י' כוסות בבית האבל, ואח"כ הוסיפו עליהם עוד ד' כוסות, התחילו היו שותין ומשתכרין, החזירו הדבר ליושנו ע"כ, והרי שכאשר שתו י' כוסות לא השתכרו, ורק כששתו עוד ד' כוסות השתכרו, והנה השותה י' כוסות מן יין שהוא 15-16 פראצענט אי אפשר שלא ישתכר, ולא רק אם שותים עוד ד' כוסות, אבל כשמוזגין את הכוסות בשני שלשים מים או בג' רביעיות יין, אם כן אין בכל כוס רק 4-5 פראצענט של אלקהאל, ובזה יתכן שכששותין י' כוסות עדיין לא ישתכרו, משא"כ כששותין י"ד כוסות, ולפי"ז פשוט שהיין לא היה חזק יותר מן יין שלנו.

וכ"כ לי הרה"ג ר' לוי יצחק קלה"ט שליט"א בשם יודעי טבעי היין דבשני מקומות בעולם היין חזק מאוד משאר מקומות באר"י [ששם הגפנים הם סמוכים להם הגדול] ובקאליפארניע שהיינות של מקומות אלו שוים בחזקם ואפשר שיינותיהן יגיעו עד 18% (ובאמת יש בה סוכר שגייע יותר, אלא מטבע היין אשר האלקהאל שורף את הייס"ט [yeast] שמהפך הציקער לאלקהאל ובמילא אינו מתרבה יותר), אבל ביוראפ ובניו יארק ובשאר המדינות אין היינות חזקות כלל, והאלקהאל מגיע רק עד 12% לערך, והוסיף אמאל מקום נראה דהיינו גם על חזקו של היין מה שקורין היום הבאדי של היין, וזה אינו דומה מדינה למדינה (וכמבואר בגמ' מס' מגילה יב.), ומ"מ היינות של קאליפארניע שוות להיין דאר"י, ושמעתי שכהיום מצאו יינות ישנות עד למאוד מזמן הבית באר"י, והרי הם שוות להיינות של זמננו, ואף דאמרו חז"ל דניטל טעם הפירות, מכל מקום נראה לענין חזק עדיין נשאר בתוכו, ועי' פסחים מב: דאז לא היה היין מחמיץ והיום ניטל (ויין של אדום אינו מחמיץ ע"ש), ומכל מקום זה היה ברכה מיוחדת, ומכל מקום יש לה ענין לטעם היין שניטל.

וכן העיר בזה מו"ר הגר"י זילבער שליט"א שכן מוכח ממה שמבואר בחז"ל שבסעודה רגילה היו שותים ד' כוסות, ב' כוסות לפני המזון יין שבתוך המזון ויין שלאחר המזון חוץ מכוס של ברהמ"ז, וברור שיש בזמננו היה משקה קל כמו בירה בזמנינו, וכן במשך היום היו שותים יין כמו קפה בזמנינו, כי זולת מים לא היה רק יין [עי' רש"י ב"מ קז: פת שחרית וקיתון של מים – למי שאין לו יין], ושלוה היו צריכים חמין כדי למזוג את היין עם החמין (עי' שבת לח: פסחים פט.), וסיים לדינא: הנה לערב מים ביין יש לטעון שכעת שלא הורגלו למזוג, אין לו עוד חשיבות יין, אך יין חלוש (הפסטיק התסיסה) כמו קאנקארד קאל, או לערב יין במיץ ענבים, על זה מסתבר דהוי כיינות שלהם, שגם בזמנינו זה נחשב יין, וראה שלחן הלוי (להרב בעלסקי) דף קל"ג מש"כ בענין זה באריכות בטעם ודעת, ע"כ הערות מו"ר שליט"א.

וראית בקובץ גינת ורדים (סאטמאר), קובץ יח, עמ' קפה ואילך) במאמרו של הרב יעקב שלמה ליכטענשטיין שליט"א, שהאריך בכל הנ"ל, והסיק דעפ"י הנחה זו יש רבנים שאומרים הלכה למעשה כנ"ל, אך כמה בעלי הוראה שליט"א לא סמכו על סברא זו להקל למעשה, וביאר דבריו (בהערה א), כי לא מפני שאנו מדמין נעשה מעשה, כי שמענו מפי כמה מומחים שיש פירושים אחרים במה שנשתנה יינות שלו

מיינות שבימי חז"ל, כי י"ל דאופן עשיית יין בימים היה שונה מעשיית יין כהיום, כי בזמננו לא היה אפשר לסתום היין היטב בתוך החבית או בתוך הקנקן שלא יתקלקל במשך הזמן, וכיון שזמן בצירת ענבים היה רק פנים אחת בשנה וכדי שלא יתקלקל היין במשך השנה הניחו הענבים לייבש כנגד החמה עד שיצא ממנו לחלוות שבו, ונשאר רק התמצית של ענבים כעין צמוקים וממנו עשו היין שקורין 'קאנסטרעיט', וכמובן שהיה 'חזק מאוד' וכמעט לא היה ראוי לשתות, ובמשך השנה הוסיפו מים לעשותו יין הראוי לשתיה, ולפי"ז אין להקל בזמננו ביינות שלנו שאינם חזקים כל כך. ועוד י"א דין חזק אינו תלוי ב'אלקהאל' אלא ב'מרירות הענבים', דבימים ההם בצרו הענבים בזמן מוקדם בעוד שלא היו מתוקים (כמו שיעושיין בזמננו בענבים שעושים ממנו הלייט גרעיפ דרש"ס) והיו ענבים מרורים מאוד ומפני זה הצריכו להוסיף מים. ועוד דוחק לומר שבכל איירופא לא היה יין חזק, והמציאות מורה שגם ענבים שבעיר טאקיי שבמדינת אונגארין הם ענבים מתוקים שמדת האלקאהאל מגיע עד 14%, ולכן הסכימו הרבה שאין להקל בזה (הנה"צ אב"ד פאיינ שליט"א ועוד) וכן הבד"ץ בירושלים לא סמכו על סברא זו, וכאמור לעיל שאין מוסיפין ביינות שלהם אלא שליש מים, עכ"ל בקובץ הנ"ל. [והעתיק כן בקובץ 'זכור' על הל' שבת (בהל' קידוש) שחיבר הנ"ל].

והנני להשיב על דברי הרב הכותב בקובץ הנ"ל על ראשון ראשון, במה שכתב דהוי דרכן לעשות כעין צימוקים, אינו נכון כלל, ולא מובא בדברי חז"ל שיעשו כן, אלא מיד היו בוצרין את הענבים לתוך קופות מזופפות שלא יצא הלחלוות. ומשם מיד לכותש, וממנו לנת, ורק מי שרצה לעשות צימוקים הניחו על הגג. ומה שכתב ש"א דין חזק תלוי רק במרירות, ג"כ אינו נכון, שהרי מבואר בחז"ל דזמן הבצירה הוא בחודש תשרי, והוא הזמן הרגיל שרגילין לבצור גם בזמננו. ובמה שכתב ד'עוד' דדוחק לומר שבכל איירופא וכו', הנה אין זה 'ועוד', שהרי גם אחר דוחק הזה עדיין צריכים לתרץ אחד משני חילוקים הנ"ל, ומה שהעיר בענין יין שבמדינת טאקיי, עדיין אין זה קושיא רק כשיביא ראייה שגם ביין ההוא כתבו הפוסקים שהיין בזמננו נשתנה, וכגון הפוסקים במדינת טאקיי... ואף שמן הסתם היו מביאים את היין ההוא למדינת אונגארין, הרי אין מוכרח שגם על יין זה נכלל דין זה של הפוסקים, (ואולי לא היה מצוי ביד הכל שידונו על זה בנפרד), ובמה שסיים שגם הבד"ץ דעדה החרדית אין סומכין על זה, ואין מוסיפין רק שלש, הנני להעיר, ומי אומר שמותר להוסיף שליש, וממה נפשך, להפרי מגדים (באו"ח סי' ר"א א"א ס"ק טז) אזלינן כהיום בתר רובה, ולהא"ר (שם סק"י) אף משהו אסור.

והצעתי את הדברים לאבד"ק פאייא שליט"א והעיר, שאף שאכן יש לומר כן, אמנם הרי גם ביוראפ היו יודעין מן יינות חזקות כגון הטאקיי וויין, ולא חילקו הפוסקים, על כן אין לסמוך על סברא הנ"ל לגבי ברכת בורא פרי הגפן שכן ספק ברכה להקל, וחומר ברכה לבטלה, כיון שהנ"ל הוא השערה ושערי תירוצים לא נגעלו, אכן לגבי הענין לעשות קידוש על יין דוקא, שפיר יש לסמוך על הנ"ל, [שעוד ג' אחוזים עדיין נקרא יין] עכת"ד. ובאמת לגבי ברכת בורא פרי הגפן, לא צריכי כלל לה"ל, דזה תלוי בדעת העולם מהו יין, מהו סדר העולם להוסיף, וא"כ אין צריך שיהיה תלוי ממש כפי מה שהיה בזמן חז"ל, וא"כ לא פליגי כלל.

והנה לגבי הדין של שמחת יו"ט מבואר בגמרא (סנהדרין ע.) דדין מגתו, כל שהוא כבר לאחר ג' ימים שכבר אינו תוסס (שמרגישין בשתייתו שנושך) גם שעדיין הוא בתוך המ' יום של עשייתו שעדיין נקרא יין מגתו, אעפ"כ משמח ואסור לשתותו מדינא בסעודת המפסקת, ויוצאים בו מצות שמחת יו"ט. ומאידך מבואר לעיל דדין מגתו כל שעדיין אינו מ' יום עדיין אינו משכר, כדמוכח בב"ב צז. לגבי קידוש ולגבי ניסוך המזבח וכו"ל. וא"כ אי"צ להיות יין משכר כדי לצאת מצות שמחת יו"ט. אמנם אם אדם סוחט אשכול של ענבים ועדיין לא התחיל לעשות מזה יין, שזהו המיץ ענבים שלנו – גרעיפ ז'ס, נחלקו פוסקי זמננו אם יוצאים בו מצות שמחת יו"ט, ואכמ"ל. ועכ"פ ודאי שייכולין לסמוך על הנ"ל לגבי מצות שמחת יו"ט שייכולין לערב יין שלנו עם מים על חד תלת, או להשתמש ביין שהם כשיעור פראצענט הנ"ל, ובדאי יוצא מצות שמחת יו"ט.

כה [ראה מה שהארכתי בזה לעיל אצל פרק המועדים ביו"ט פסח מתי התחילו לעשות מצות שלנו ומאיזה סיבה התחילו לנהוג כן].

כי [ראה מה שהארכתי בזה לעיל אצל פרק המועדים ביו"ט פסח].

כו או"ח סי' תע"א.

כח או"ח סי' קס"ז סעי' י"א.

- (כז) נר חנוכה שלנו – אנו שמדליקין מבפנים, אין לנו זמן הדלקה (עד שתכלה רגל מן השוק), ולא שיעור שמן, ואין צריך להיות בטפח הסמוך לפתח^{כט}.
- (כח) ביצים שלנו – כולם מספנא דארעא, ואינם נאסרים מחמת טיפת דם.
- (כט) וסתות שלנו – רוב נשים בזמנינו אין להם וסת קבוע^ל, רואות בלי הרגשה, מעוברת מסולקות מיד, ומניקות אין בחזקת מסולקת.
- (ל) חופה שלנו – אינו כמו בזמנם שהיה קבוע לז' ימי המשתה, ואם יצא חתן מחופתו לא בירכו ז' ברכות שאין שמחה אלא בחופה.
- (לא) כתובה שלנו – היות וכותבים כל הכתובות בשוה לכן אין היתר לכתבה בחול המועד^{לא}.
- (לב) שאלת שלום שלנו – אינו שאלות שלום שבימיהם לכן אין איסור לאבל כל י"ב חודש^{לב}.
- (לג) דיינים שלנו – אינם סמוכים ואין דנים אלא מילתא דשכיחא וחסרון כיס^{לג}, וכן לענין התרת נדרים אין לנו יחיד מומחה.

מקורות ובירורים

צריכים לילך על דייעט, ורק העניים שאחר כל יום מלאכתם לא הספיקו לעשות רק דבר מועט כד' ביצים, לא אכלו רק מעט ובשרם היו כחושות, ומשירד עוד חולשה בעולם, (ועיי"ש בפסחים שכוחם הבבלי אינו בריא כל כך יעו"ש) לא יוכלו להתקיים בבריות בלי בשר, ועל כן בשר שמן ויין ישן בריא מאוד... שאיש שמן (כפי הימים ההם) היה סימן של בריאות, וכמו"ש (בספר שופטים יג, יז) ועגלון איש בריא מאוד ופי"ש: פטים. ועל כן היה הנשים שדרךן להשתדל להתראות יפה היו רוצים לראות 'בעלת בשר' (ראה לעיל בפרק הבגדים) שעל כן אשה חונקת עצמה בקטלא כדי שתראה כבעלת בשר כדאיתא במס' שבת שבת נז.

אבל בזמננו שאין עובדים כמעט בגוף, וב"ה שיש שפע וסתם אדם אוכל משך יומו יותר ממ"ב ביצים, וממילא רוב אנשים יש להם יותר קושי בסדר העיכול, והאנשים צריכים לילך לדייעט, וממילא יודעים שדברים שמנים אינו בריא... ואכן גם הת"ח דאז שלא עבדו אלא כדי חייהם אכן לא היו בריאים כשאר העם, וכמאמר חז"ל כמאן מצלי אקצירי ואמריעי, שהת"ח היו יותר חלשים (עי' רש"י ברכות כב. ד"ה אפשר בנתינה).

[ובדרך אגב אמר לי הגר"י שליט"א שאין דעתו נוחה על אלו המקילים בזמננו בתענית של נשים ובתולות על סמך מה שהקילו באיראפא כזה, שהרי מלפני כמה שנים עדיין היה העניות גדול ורוב האנשים היו דקות בשר וכנ"ל, שהיו עובדים בכל כוחות הגוף וגם הנשים בעבודת הבית, ולא היה לרוב אנשים לאכול רק מיעוטא דמיעוטא ואם לא אכלו יום אחד היו ממש באים לידי פיקוח נפש, משא"כ בזמננו שרוב הנשים, אין עובדים בגוף ולעומת זה יש בע"ה אוכל די והותר ואדרבא הולכים כל הנשים על דייעט [זוה מושג חדש שלא היה ולא נברא בעבר, תע שאין תיבה כזו לא בלשון הקודש ולא באדיש...], ואם בשנים קדמוניות הקילו לנשים שלא להתענות שיהא להם כח להוליד בנים, בזמנינו המציאות להיפוך שהרבה נשים אינם בריאים להוליד מפני ריבוי משקל, וצריכות לילך על דייעט לשוב לבריאות הטבעי כדי להוליד, ולמה כשבא למצות התענית כבר מבקשים היתרים].

לא אור"ח סי' תקמ"ה סעי' ה'.

לב יו"ד סי' שפ"ה.

לג חו"מ סי' א'.

ס' אור"ח סי' תרע"ב. ותרג"ב [ראה לעיל בפרק המועדים אצל חנוכה שהארכנו בענין זה מדברי הפוסקים].

י' [אמר תלמידו: הטעם שמעתי מהגאון מהר"י זילבער שליט"א שזה תוצאה מדרכי האכילה, כי בזמנם היו אוכלים בכל יום בזמן קבוע, באותו זמן שאכל אתמול, ועל פי רוב גם אכל הפת והירק (או בשר) שאכל אתמול (כפי השגות ממונו), ושתה רק יין, חלב, או מים, וגם המאכלים היו בריאים בלי כל הקמיקלים שמוסיפים היום לכל המאכלים וגם העבודה ביום היה ביגיעת הגוף, אנשים בעבודת השדה, ונשים בכיבוס הבגדים וכדו', וכן היו הולכים לישן תמיד בזמן קבוע בתחלת הלילה (שהרי לא היה להם לעקטריק לעשות מלילה יום) וקמים בבוקר כעלות השחר, ממילא היות שכל מעשיהם וחיותם ופנימיותם היו קבועים בסדר שוה היום כאתמול, ממילא גם הוסתות היום שוים כל חודש כחודש העבר ודו"ק.

וכן שמעתי ממור"ר דודי הרה"ג ר' יחיאל יצחק געלב שליט"א מו"ץ במאנסי ור"מ בישיבת צאנז זוועהיל, שכאשר שלחו גדולי ישראל את הרה"ג ר' בנציון פעלדמאן שליט"א לשערי תימן לראות את מצבם ושאל לראות את 'לוח' וסתותיהם, לא ידעו מה שיחו, עד שנתברר שכולם היה להם וס"ק, שעדיין לא נשתנה סדר החיים כלום מזמן הגמרא, הן בסדר האכילה, ושאוכלו בכל יום מה שאכלו ביום אתמול, והן בזמן האכילה והן באכילת דברים בריאים, והן שישבו על הקרקע, והן שהלכו לישן מיד בהתחלת הלילה.

ומהגאון מהגר"י אונסדארפער שליט"א דומ"ץ שפע חיים וראה"כ בראשוב ווסב"ג שמעתי, בשם זקינו פוה"ד הגאון הגדול מוה"ר אפרים פישל הערשקאוויטש זצ"ל שהסיבה הוא משום ריח - הפאלאשען שיוצא מן המכוניות (הקארס), ובצירוף הוועיות שמלאים בתוך האויר, ושכן הבחין שבאיראפא אחר ה מה, עדיין היו להרבה נשים וסתות קבועים, וכן בארה"ב בשנים הראשונות אחר המלחמה במעונות הקיץ (שכמעט ולא נסעו שם במכוניות בהרי הקטסקעלס).

דרך אגב שמעתי מהגאון מהר"י זילבער שליט"א, שמה שבזמננו אין ידוע שיהא בריא לאכול בכל יום בשר שמן וכדו', משום שבזמן חז"ל עבדו בכל היום בשדה מהנץ החמה עד השקיעה (כמבואר בריש פ' השוכר את הפועלים), וכל עבודתם היו גופניות, ואפי' הת"ח עשו איזה מלאכה, וגם הנשים עבדו במשך היום בידיהן לכבס בגדים ולישה בידים ועוד, שהיה עקסערסיז, וכל המאכלים נתעכלו כהוגן, ולא היו